(ד) וְנָתַתִּי חַחִים בִּלְחָיֶיךָ וְהִדְבַּקְתִּי דְגַת־יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקַשֹּׂתֶיךָ וְהַעֲלִיתִיךָ מִתּוֹךְ יְאֹרֶיךָ וְאֵת
כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקַשֹּׂתֶיךָ תִּדְבָּק׃ (ה) וּנְטַשְׁתִּיךָ הַמִּדְבָּרָה אוֹתְךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה
תִּפּוֹל לֹא תֵאָסֵף וְלֹא תִקָּבֵץ לְחַיַּת הָאָרֶץ וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם נְתַתִּיךָ לְאָכְלָה׃ (ו) וְיָדְעוּ כָל־יֹשְׁבֵי מִצְרַיִם
כִּי אֲנִי יְהוָה יַעַן הֱיוֹתָם מִשְׁעֶנֶת קָנֶה לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ (ז) בְּתָפְשָׂם בְּךָ בכפך בַּכַּף תֵּרוֹץ וּבָקַעְתָּ לָהֶם
כָּל־כָּתֵף וּבְהִשָּׁעֲנָם עָלֶיךָ תִּשָּׁבֵר וְהַעֲמַדְתָּ לָהֶם כָּל־מָתְנָיִם׃ ס (ח) לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי מֵבִיא
עָלֶיךָ חֶרֶב וְהִכְרַתִּי מִמְּךָ אָדָם וּבְהֵמָה׃ (ט) וְהָיְתָה אֶרֶץ־מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה וְחָרְבָּה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה
יַעַן אָמַר יְאֹר לִי וַאֲנִי עָשִׂיתִי׃ (י) לָכֵן הִנְנִי אֵלֶיךָ וְאֶל־יְאֹרֶיךָ וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם לְחָרְבוֹת חֹרֶב
שְׁמָמָה מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה וְעַד־גְּבוּל כּוּשׁ׃ (יא) לֹא תַעֲבָר־בָּהּ רֶגֶל אָדָם וְרֶגֶל בְּהֵמָה לֹא תַעֲבָר־בָּהּ וְלֹא
תֵשֵׁב אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ (יב) וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁמָמָה בְּתוֹךְ | אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת וְעָרֶיהָ בְּתוֹךְ עָרִים
מֶחֱרָבוֹת תִּהְיֶיךָ שְׁמָמָה אַרְבָּעִים שָׁנָה וַהֲפִצֹתִי אֶת־מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִים בָּאֲרָצוֹת׃ פ (יג) כִּי כֹה
אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה אֲקַבֵּץ אֶת־מִצְרַיִם מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר־נָפֹצוּ שָׁמָּה׃ (יד) וְשַׁבְתִּי
אֶת־שְׁבוּת מִצְרַיִם וַהֲשִׁבֹתִי אֹתָם אֶרֶץ פַּתְרוֹס עַל־אֶרֶץ מְכוּרָתָם וְהָיוּ שָׁם מַמְלָכָה שְׁפָלָה׃
(טו) מִן־הַמַּמְלָכוֹת תִּהְיֶה שְׁפָלָה וְלֹא־תִתְנַשֵּׂא עוֹד עַל־הַגּוֹיִם וְהִמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם׃
(טז) וְלֹא יִהְיֶה־עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִבְטָח מַזְכִּיר עָוֹן בִּפְנוֹתָם אַחֲרֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה׃ פ
(יז) וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ (יח) בֶּן־אָדָם
נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל הֶעֱבִיד אֶת־חֵילוֹ עֲבֹדָה גְדֹלָה אֶל־צֹר כָּל־רֹאשׁ מֻקְרָח וְכָל־כָּתֵף מְרוּטָה וְשָׂכָר
לֹא־הָיָה לוֹ וּלְחֵילוֹ מִצֹּר עַל־הָעֲבֹדָה אֲשֶׁר־עָבַד עָלֶיהָ׃ ס (יט) לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי נֹתֵן
לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְנָשָׂא הֲמֹנָהּ וְשָׁלַל שְׁלָלָהּ וּבָזַז בִּזָּהּ וְהָיְתָה שָׂכָר לְחֵילוֹ׃
(כ) פְּעֻלָּתוֹ אֲשֶׁר־עָבַד בָּהּ נָתַתִּי לוֹ אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר עָשׂוּ לִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ ס (כא) בַּיּוֹם הַהוּא
אַצְמִיחַ קֶרֶן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וּלְךָ אֶתֵּן פִּתְחוֹן־פֶּה בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ פ

שמות י בא

י א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה כִּי־אֲנִי
הִכְבַּדְתִּי אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שִׁתִּי
אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ׃ ב וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ
וּבֶן־בִּנְךָ אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם וְאֶת־אֹתֹתַי

אונקלוס

(א) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹל לְוָת
פַּרְעֹה אֲרֵי אֲנָא יַקִּרִית יַת לִבֵּיהּ
וְיַת לִבָּא דְעַבְדּוֹהִי בְּדִיל לְשַׁוָּאָה
אָתַי אִלֵּין בֵּינֵיהוֹן׃ (ב) וּבְדִיל
דְּתִשְׁתְּעֵי קֳדָם[א] בְּרָךְ וּבַר בְּרָךְ יַת
נִיסִין דַּעֲבַדִּית[ב] בְּמִצְרַיִם וְיַת אַתְוָתַי

א. לפני. ב. הניסים שעשיתי.

רש"י

י (א) **ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה.** והתרה בו: **שתי.** שימי, שאשית אני: (ב) **ולמען תספר.** בתורה להודיע לדורות: **התעללתי.** שחקתי, כמו, כִּי הִתְעַלַּלְתָּ בִּי (במדבר כב כט), הֲלוֹא כַּאֲשֶׁר הִתְעַלֵּל
בָּהֶם (שמות ח׳ ו׳) האמור במצרים, ואינו לשון פועל ומעללים, שא"כ היה לו לכתוב עוללתי, כמו וְעוֹלֵל לָמוֹ כַּאֲשֶׁר עוֹלַלְתָּ לִי (איכה א׳ כב), אֲשֶׁר עוֹלַל לִי (שם יב):

אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָם וּ֝מֹפְתַ֗י אֲשֶׁר־עָשִׂ֥יתִי בְּקִרְבָּ֑ם
וִֽידַעְתֶּ֥ם כִּי־אֲנִ֖י יְהוָֽה׃ ג וַיָּבֹ֤א
מֹשֶׁה֙ וְאַהֲרֹ֔ן אֶל־פַּרְעֹ֖ה וַיֹּאמְר֣וּ אֵלָ֑יו כֹּ֣ה אָמַ֔ר
יְהוָ֥ה אֱלֹהֵ֖י הָעִבְרִ֑ים עַד־מָתַ֣י מָאַ֔נְתָּ לֵעָנֹ֥ת מִפָּנָ֖י
שַׁלַּ֣ח עַמִּ֑י וְיַעַבְדֻֽנִי׃ ד כִּֽי־אִ֣ם מָאֵ֔ן אַתָּ֖ה לְשַׁלֵּ֣חַ
אֶת־עַמִּ֑י הִנְנִ֣י מֵבִ֔יא מָחָ֥ר אַרְבֶּ֖ה בִּגְבֻלֶֽךָ׃ ה וְכִסָּ֣ה
אֶת־עֵ֣ין הָאָ֔רֶץ וְלֹ֥א יוּכַ֖ל לִרְאֹ֣ת אֶת־הָאָ֑רֶץ וְאָכַ֗ל
אֶת־יֶתֶר֙ הַפְּלֵטָ֔ה הַנִּשְׁאֶ֥רֶת לָכֶ֖ם מִן־הַבָּ֑רָד וְאָכַל֙
אֶת־כָּל־הָעֵ֣ץ הַצֹּמֵ֔חַ לָכֶ֖ם מִן־הַשָּׂדֶֽה׃ ו וּמָלְא֣וּ
בָתֶּ֗יךָ וּבָתֵּי֙ כָל־עֲבָדֶ֔יךָ וּבָתֵּ֖י כָּל־מִצְרַ֑יִם אֲשֶׁ֣ר
לֹא־רָ֗אוּ אֲבֹתֶ֤יךָ וַאֲבוֹת֙ אֲבֹתֶ֔יךָ מִיּ֥וֹם הֱיוֹתָ֖ם עַל־
הָאֲדָמָ֑ה עַ֚ד הַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה וַיִּפֶן֙ וַיֵּצֵ֔א מֵעִ֖ם פַּרְעֹֽה׃
ז וַיֹּאמְרוּ֙ עַבְדֵ֣י פַרְעֹ֔ה אֵלָ֖יו עַד־מָתַ֣י יִהְיֶה־זֶּ֗ה
לָנוּ֙ לְמוֹקֵ֔שׁ שַׁלַּ֣ח אֶת־הָאֲנָשִׁ֔ים וְיַעַבְדוּ֙ אֶת־יְהוָ֔ה
אֱלֹהֵיהֶ֖ם הֲט֣רֶם תֵּדַ֑ע כִּ֥י אֲבֵדָ֖ה מִצְרָֽיִם׃ ח וַיּוּשַׁ֣ב
אֶת־מֹשֶׁ֗ה וְאֶת־אַהֲרֹן֙ אֶל־פַּרְעֹ֔ה וַיֹּאמֶר֙ אֲלֵהֶ֔ם
לְכוּ֙ עִבְדוּ֙ אֶת־יְהוָ֔ה אֱלֹהֵיכֶ֖ם מִי֥ וָמִֽי׃ הַהֹלְכִֽים׃
ט וַיֹּאמֶ֣ר מֹשֶׁ֔ה בִּנְעָרֵינוּ֙ וּבִזְקֵנֵינוּ֙ נֵלֵ֔ךְ בְּבָנֵינוּ
וּבְבֹתֵינוּ֙ בְּצֹאנֵ֣נוּ וּבִבְקָרֵ֔נוּ נֵלֵ֖ךְ כִּֽי־חַג־יְהוָ֥ה לָנוּ׃
י וַיֹּאמֶר֙ אֲלֵהֶ֔ם יְהִי־כֵ֖ן יְהוָ֣ה עִמָּכֶ֑ם כַּאֲשֶׁר֙ אֲשַׁלַּ֣ח
אֶתְכֶ֔ם וְאֶת־טַפְּכֶ֖ם רְא֣וּ כִּֽי־רָעָ֥ה נֶגֶד־פְּנֵיכֶֽם׃

אונקלוס

דְּשַׁוִּיתִי בְּהוֹן וְתֵדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃
(ג) וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה
וְאָמְרוּ לֵיהּ כִּדְנַן אָמַר יְיָ אֱלָהָא
דִיהוּדָאֵי עַד אֵימָתַי מְסָרֵב אַתְּ
לְאִתְכְּנָעָא מִן קֳדָמַי שַׁלַּח עַמִּי
וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי׃ (ד) אֲרֵי אִם מְסָרֵב
אַתְּ לְשַׁלְּחָא יַת עַמִּי הָא אֲנָא מַיְיתֵי
מְחַר גּוֹבָא בִּתְחוּמָךְ׃ (ה) וַיְחַפֵּי יַת
עֵין שִׁמְשָׁא דְּאַרְעָא וְלָא יִכּוֹל לְמֶחֱזֵי
יַת אַרְעָא וְיֵיכוּל יַת שְׁאַר שֵׁיזַבְתָּא
דְּאִשְׁתְּאֲרַת לְכוֹן מִן בַּרְדָא וְיֵיכוּל יַת
כָּל אִילָנָא דְּאַצְמַח לְכוֹן מִן חַקְלָא׃
(ו) וְיִתְמְלוּן בָּתָךְ וּבָתֵּי כָל עַבְדָּךְ
וּבָתֵּי כָל מִצְרָאֵי דְּלָא חֲזוֹ אַבְהָתָךְ
וְאַבְהַת אַבְהָתָךְ מִיּוֹם מֶהֱוֵיהוֹן עַל
אַרְעָא עַד יוֹמָא הָדֵין וְאִתְפְּנֵי וּנְפַק
מִלְוָת פַּרְעֹה׃ (ז) וַאֲמָרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה
לֵיהּ עַד אֵימָתַי יְהֵי דֵּין לָנָא לְתַקָּלָא
שַׁלַּח יַת גּוּבְרַיָּא וְיִפְלְחוּן קֳדָם
יְיָ אֱלָהָהוֹן הֲעַד כְּעַן לָא יְדַעְתְּ
אֲרֵי אֲבָדַת מִצְרָיִם׃ (ח) וְאִתּוֹתַב
יַת מֹשֶׁה וְיַת אַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה
וַאֲמַר לְהוֹן אִיזִילוּ פְּלְחוּ קֳדָם יְיָ
אֱלָהָכוֹן מָן וּמָן אָזְלִין׃ (ט) וַאֲמַר
מֹשֶׁה בְּעוּלֵמָנָא וּבְסָבָנָא נֵיזֵיל בְּבָנָנָא
וּבִבְנָתָנָא בְּעָנָנָא וּבְתוֹרָנָא נֵיזֵיל אֲרֵי
חַגָּא קֳדָם יְיָ לָנָא׃ (י) וַאֲמַר
לְהוֹן יְהֵי כֵן מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדְכוֹן
כַּד אֲשַׁלַּח יַתְכוֹן וְיַת טַפְלְכוֹן
חֲזוֹ אֲרֵי בִישָׁא דְּאַתּוּן סְבִירִין
לְמֵיעֲבַד לְקֳבֵל אַפֵּיכוֹן לְאִסְתַּחְרָא׃

ג. היהודים. ד. להכניע. ה. ויעבדו לפני. ו. שמש של הארץ. ז. מלפני. ח. לפני. ט. העד עתה לא. י. לפני. כ. לפני.
ל. דבר ה׳ בעזרתכם. מ. כי הרעה שאתם חושבים לעשות נגד פניכם תסובב.

רש״י

(ג) **לענת.** כתרגומו לְאִתְכְּנָעָא, והוא מגזרת עני, מֵאַיְנָף להיות עני ושפל מפני: (ה) **את עין הארץ.** את מראה הארץ: **ולא יוכל** וגו׳. הרואה, לראות את הארץ, ולשון קצרה דבר: (ז) **הטרם תדע.** הטעד לא ידעת כי אבדה מצרים: (ח) **ויושב.** הושבו ע״י שליח ששלחו אחריהם, והשיבום אל פרעה: (י) **כאשר אשלח אתכם** וגו׳. אף כי אשלח גם את הטף ואת הבקר כאשר אמרתם: **ראו כי רעה נגד פניכם.** כתרגומו. ומדרש אגדה שמעתי, כוכב אחד יש ששמו רעה, אמר להם פרעה, רואה אני בְּאִיסְטַרְגְּנִינוּת שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר, והוא סימן רס והריגה, וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב״ה להרגם,

יא לֹא כֵן לְכוּ נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה כִּי
אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְּשִׁים וַיְגָרֶשׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי
פַרְעֹה: ס שני יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ
עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם בָּאַרְבֶּה וְיַעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ אֵת כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר
הַבָּרָד: יג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם
וַיהוָה נִהַג רוּחַ־קָדִים בָּאָרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא
וְכָל־הַלַּיְלָה הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־
הָאַרְבֶּה: יד וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
וַיָּנַח בְּכָל גְּבוּל מִצְרָיִם כָּבֵד מְאֹד לְפָנָיו לֹא־הָיָה
כֵן אַרְבֶּה כָּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־כֵּן: טו וַיְכַס
אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ וַיֹּאכַל אֶת־כָּל־
עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר
הַבָּרָד וְלֹא־נוֹתַר כָּל־יֶרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: טז וַיְמַהֵר פַּרְעֹה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה

אונקלוס

(יא) לָא כֵן אִיזִילוּ כְעַן גּוּבְרַיָּא וּפְלַחוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי יָתָהּ אַתּוּן בָּעָן וְתָרֵךְ יַתְהוֹן מִלְוַת אַפֵּי פַרְעֹה: (יב) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אָרֵים יְדָךְ עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיֵיתֵי גּוֹבָא וְיִסַּק עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיֵיכוּל יַת כָּל עִסְבָּא דְאַרְעָא יַת כָּל דְאַשְׁאַר בַּרְדָא: (יג) וְאָרֵים מֹשֶׁה יַת חוּטְרֵיהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וַיְיָ דַּבַּר רוּחַ קִידוּמָא בְּאַרְעָא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא צַפְרָא הֲוָה וְרוּחַ קִידוּמָא נְטַל יַת גּוֹבָא: (יד) וּסְלֵיק גּוֹבָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּשְׁרָא בְּכֹל תְּחוּם מִצְרָיִם תַּקִיף לַחֲדָא קֳדָמוֹהִי לָא הֲוָה כֵן גּוֹבָא דִּכְוָתֵיהּ וּבַתְרוֹהִי לָא יְהִי כֵּן: (טו) וַחֲפָא יַת עֵין שִׁמְשָׁא דְכָל אַרְעָא וַחֲשׁוֹכַת אַרְעָא וַאֲכַל יַת כָּל עִסְבָּא דְאַרְעָא וְיַת כָּל פֵּירֵי אִילָנָא דְאַשְׁאַר בַּרְדָא וְלָא אִישְׁתְּאַר כָּל יָרוֹק בְּאִילָנָא וּבְעִסְבָּא דְחַקְלָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: (טז) וְאוֹחִי פַרְעֹה לְמִיקְרֵי לְמֹשֶׁה

נ. עתה. ס. לפני. ע. מלפני. פ. ויבוא. צ. חזק. ק. שמש של כל.

רש"י

אמר משה בתפלתו, לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם (לקמן לב יב), זו היא שאמר להם רמז כי רעה נגד פניכם, מיד (שם יד) וַיִּפָּחֶם ה' עַל הָרָעָה, והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם, וזהו שנאמר, הַיּוֹם גַּלּוֹתִי אֶת חֶרְפַּת מִצְרַיִם מֵעֲלֵיכֶם (יהושע ה ט), שהיו אומרים לכם דם אנו רואין עליכם במדבר[א]: (יא) **לא כן.** כאשר אמרתם להולך הטף עמכם, אלא לכו נא הגברים ועבדו את ה': **כי אתה אתם מבקשים.** (אותה עבודה) [כי אותה] בקשתם עד הנה, וְזִבַּחָה לֵאלֹהֵינוּ (לעיל ה ח), ואין דרך הטף לזבוח: **ויגרש אתם.** הרי זה לשון קצר, ולא פירש מי המגרש: (יב) **בארבה.** בשביל מכת הארבה: (יג) **ורוח הקדים.** רוח מזרחית נשא את הארבה, לפי שבא כנגדו, שמצרים בדרומית מערבית היתה, כמו שמפורש במקום אחר: (יד) **ואחריו לא יהיה כן.** ואותו שהיה בימי יואל, שנאמר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָה מִן הָעוֹלָם (יואל ב ב), למדנו שהיה כבד משל משה, (כי אותו של יואל היה) ע"י מינין הרבה, שהיו יחד ארבה, ילק, חסיל, גזם, אבל של משה לא היה אלא של מין אחד, וכמוהו לא היה ולא יהיה: (טו) **כל ירק.** עָלֶה ירוק, וירדור"א בלע"ז (גרינעס):

מקורי רש"י

א. עי' ילקוט שמעוני תורה (רמז שצב): זה שאמר הכתוב היום גלותי את חרפת מצרים. לפי שראה פרעה באצטגנינות ואמר להם לישראל ראו כי רעה נגד פניכם אמר להם אני רואה באצטגנינות שלי כוכב אחד עולה לקראתכם שמו רעה והוא סימן דם והריגה וכשחטאו ישראל במדבר בעגל אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זהו שאמרנו לכם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל אותם יהושע וזהו שנאמר היום גלותי את חרפת מצרים שהיו אומרים דם אנו רואים עליכם.

וְלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר חָטָאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם:
יז וְעַתָּה שָׂא נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם וְהַעְתִּירוּ
לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר מֵעָלַי רַק אֶת־הַמָּוֶת הַזֶּה:
יח וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה: יט וַיַּהֲפֹךְ
יהוָה רוּחַ־יָם חָזָק מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת־הָאַרְבֶּה
וַיִּתְקָעֵהוּ יָמָּה סוּף לֹא נִשְׁאַר אַרְבֶּה אֶחָד בְּכָל
גְּבוּל מִצְרָיִם: כ וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא
שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ: כב וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ
עַל־הַשָּׁמָיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם

אונקלוס

וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר חָבִית קָדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן
וּלְכוֹן: (יז) וּכְעַן שְׁבוֹק כְּעַן חוֹבִי
בְּרַם זִמְנָא הָדָא וְצַלּוּ קֳדָם יְיָ
אֱלָהָכוֹן וְיַעֲדֵי מִינִי לְחוֹד יַת מוֹתָא
הָדֵין: (יח) וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה וְצַלִּי
קֳדָם יְיָ: (יט) וַהֲפַךְ יְיָ רוּחַ מַעַרְבָא
תַּקִּיף לַחֲדָא וּנְטַל יַת גּוֹבָא וּרְמָהִי
לְיַמָּא דְסוּף לָא אִישְׁתָּאַר גּוֹבָא חַד
בְּכֹל תְּחוּם מִצְרָיִם: (כ) וּתְקֵיף יְיָ
יַת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יַת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (כא) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
אָרֵים יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא וִיהֵי
חֲשׁוֹכָא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם בָּתַר
דְיַעֲדֵי קְבֵיל לֵילְיָא: (כב) וְאָרֵים
מֹשֶׁה יַת יְדֵיהּ עַל צֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה
חֲשׁוֹךְ קְבֵיל בְּכֹל אַרְעָא דְמִצְרָיִם

ר. עזוב עתה. ש. לפני. ת. ממני.
א. מלפני. ב. לפני. ג. מערבית.
ד. ולקח. ה. לכוון השמים. ו. אחר שיסור חושך הלילה. ז. לכוון השמים. ח. חושך אפלה.

רש"י

(יט) **רוח ים.** רוח מערבי: **ימה סוף.** אומר אני, שֶׁיַּם סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית, וגם במזרח של ארץ ישראל, לפיכך רוח יס תקעו לארבה בימה סוף כנגדו, וכן מצינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח, שנאמר מִיַּם סוּף וְעַד יָם פְּלִשְׁתִּים (לקמן כג לא), ממזרח למערב, שיס פלשתים במערב היה, שנאמר בפלשתים יִשְׁבֵי חֶבֶל הַיָּם גּוֹי כְּרֵתִים (צפניה ב ה): **לא נשאר ארבה אחד.** אף המלוחים שמלחו מהם: (כא) **וימש חשך.** ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה, וחשך של לילה ימשיך ויחשיך עוד: וימש. כמו ויאמש. יש לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף, לפי שאין הברת האלף נכרת כל כך אין הכתוב מקפיד על חסרונה, כגון וְלֹא יַהֵל שָׂם עֲרָבִי (ישעיה יג כ), כמו לא יאהל לא יטה אהלו. וכן וַתַּזְרֵנִי חַיִל (שמואל ב' כב מ), כמו ותאזרני. ואונקלוס תרגם לשון הסרה, כמו לא יָמִישׁ (לעיל יג כב) בָּתַר דְּיַעֲדֵי קְבֵל לֵילְיָא, כשיגיע סמוך לאור היום. אבל אין הדבור מיושב על הוי"ו של וימש, לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך. ומדרש אגדה פותרו, לשון מְמַשֵּׁשׁ בַּצָּהֳרַיִם (דברים כח כט), שהיה כפול ומכופל ועד עד שהיה בו ממש[ד]: (כב) **ויהי חשך אפלה שלשת ימים** וגו'. חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו ג' ימים, ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה, שלא קמו איש מתחתיו, יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב. ולמה הביא עליהם חשך, שהיו בישראל באותו הדור רשעים, ולא היו רוצים לצאת, ומתו בשלשת ימי אפלה, כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הם לוקין כמונו. ועוד, שחפשו ישראל ורואו את כליהם, וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום, אומר לו, אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא[ה]:

מקורי רש"י

ב. עי' תנחומא וארא (פרק יד): ויהפוך ה' רוח ים חזק מאד וישא את הארבה לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים אפילו מה שבקדרות ובחביות מלוחין פרחו והלכו להן. **ג.** עי' בראשית רבה (פרשה יד פסקה א): חשך על המצריים והוסיף החשך משלו, הוי שלח חשך ויחשיך וימש חשך. **ד.** עי' שם: כמה היה אותו חשך רבותינו אמרו עבה כדינר היה שנאמר וימש חשך שהיה בו ממש. ועי' תנחומא וארא (סי' יד): ולא ראו איש את אחיו, ולכל בני ישראל היה אור במושבותם, וכתיב וימש חשך, אמר רבי אבדימי בר חמא אותו חשך כפל ומכופל היה, היה מצרי עומד אינו יכול לישב יושב אינו יכול לעמוד רבוץ לא היה יכול לזקוף. **ה.** עי' שמות רבה (פרשה יד פסקה ג): חשך למה הביא עליהן, יתברך שמו של הקב"ה שאין לפניו משוא פנים והוא חוקר לב ובוחן כליות לפי שהיו פושעים בישראל שהיה להן פטרונין מן המצריים והיה להן שם עושר וכבוד ולא היו רוצים לצאת אמר הקב"ה אם

שְׁלֹשֶׁת יָמִים: כג לֹא־רָאֻו אִישׁ אֶת־אָחִיו וְלֹא־
קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
הָיָה אוֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם: שלישי כד וַיִּקְרָא פַרְעֹה
אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה רַק צֹאנְכֶם
וּבְקַרְכֶם יֻצָּג גַּם־טַפְּכֶם יֵלֵךְ עִמָּכֶם: כה וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה גַּם־אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת וְעָשִׂינוּ
לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ: כו וְגַם־מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ לֹא
תִשָּׁאֵר פַּרְסָה כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ לֹא־נֵדַע מַה־נַּעֲבֹד אֶת־יְהוָה
עַד־בֹּאֵנוּ שָׁמָּה: כז וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה
וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחָם: כח וַיֹּאמֶר־לוֹ פַּרְעֹה לֵךְ מֵעָלַי
הִשָּׁמֶר לְךָ אַל־תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי כִּי בְּיוֹם רְאֹתְךָ
פָנַי תָּמוּת: כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא־אֹסִף
עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ: פ **יא** א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

אונקלוס

תְּלָתָא יוֹמִין: (כג) לָא חֲזוֹ גְּבַר יַת
אָחוּהִי וְלָא קָמוּ אֱנָשׁ מִתְּחוֹתוֹהִי
תְּלָתָא יוֹמִין וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
הֲוָה נְהוֹרָא בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן: (כד) וּקְרָא
פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וַאֲמַר אִיזִילוּ פְּלָחוּ
קֳדָם יְיָ לְחוֹד עַנְכוֹן וְתוֹרֵיכוֹן
שְׁבוּקוּ אַף טַפְלְכוֹן יֵיזִיל עִמְּכוֹן:
(כה) וַאֲמַר מֹשֶׁה אַף אַתְּ תִּתֵּן בִּידָנָא
נִכְסַת קוּדְשִׁין וְעַלְוָן וְנַעֲבֵיד קֳדָם
יְיָ אֱלָהָנָא: (כו) וְאַף בְּעִירָנָא יֵיזִיל
עִמָּנָא לָא נִשְׁאַר מִנֵּיהּ מִדַּעַם אֲרֵי
מִנֵּיהּ אֲנַחְנָא נַסְבִּין לְמִפְלַח קֳדָם
יְיָ אֱלָהָנָא וַאֲנַחְנָא לֵית אֲנַחְנָא יָדְעִין
מַה נִפְלַח קֳדָם יְיָ עַד מֵיתְנָא לְתַמָּן:
(כז) וְתַקֵּיף יְיָ יַת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא
אָבָה לְשַׁלְּחוּתְהוֹן: (כח) וַאֲמַר לֵיהּ
פַּרְעֹה אִיזֵיל מֵעִילַוָי אִסְתַּמַּר לָךְ
לָא תּוֹסִיף לְמֶחֱזֵי אַפַּי אֲרֵי בְּיוֹמָא
דְתִיחֲזֵי אַפַּי תְּמוּת: (כט) וַאֲמַר
מֹשֶׁה יָאוּת מַלֵּילְתָּא לָא אוֹסִיף עוֹד
לְמֶחֱזֵי אַפָּךְ: (א) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה

ט. לפני. י. תעזבו. כ. זבחי קדשים.
ל. לפני. מ. ממנו כלום. נ. אנחנו.
ס. לפני. ע. לפני.

רש"י

שלשת ימים. שלוש של ימיס, טרליי"נא בלע"ז (דרייאהייט), וכן ז' ימיס בכל מקוס, שטויי"נא של ימיס: (כד) **יצג.** יהא מוצג במקומו: (כה) **גם אתה תתן.** לא דייך שמקננו ילך עמנו, אלא גס אתה [משלך] תתן:

(כו) **פרסה.** פרסת רגל פלנט"א בלע"ז (פוסזאל): **לא נדע מה נעבד.** כמה תכבד העבודה, שמא ישאל יותר ממה שיש בידינו: (כט) **כן דברת.** יפה דברת וזמנו, דברת אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך:

מקורי רש"י

אביא עליהן מכה בפרהסיא וימותו יאמרו המצריים כשם שעבר עלינו כך עבר עליהן לפיכך הביא על המצריים את החשך ג' ימים כדי שיהיו קוברין מתיהם ולא יהיו רואין אותן שונאיהם ויהיו משבחין להקב"ה על כך. מהו חשך אפילה א"ר אבדימי דמן חיפה אותו חשך כפול ומכופל היה רבותינו אמרו ז' ימים של חשך היו כיצד ג' ימים הראשונים מי שהיה יושב וביקש לעמוד עומד והעומד בקש לישב יושב ועל אלו הימים נאמר ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים לא ראו איש את אחיו ג' ימים אחרים מי שהיה יושב לא היה יכול לעמוד והעומד אינו יכול לישב ומי שהיה רובץ אינו יכול לזקוף עליהן נאמר ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים ובג' ימי אפלה נתן הקב"ה חן העם בעיני מצרים והשאילום שהיה ישראל נכנס לתוך בתיהן של מצרים והיו רואין בהן כלי כסף וכלי זהב ושמלות אם היו אומרים אין לנו להשאיל לכם היו ישראל אומרים להן הרי הוא במקום פלוני באותה שעה היו המצריים אומרים אם היו אלו רוצים לשקר בנו היו נוטלין אותן בימי החשך ולא היינו מרגישין, שהרי ראו אותן כבר אחר שלא נגעו חוץ מדעתנו כמו כן לא יחזיקו והיו משאילין להן. לקיים מה שנאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. הה"ד ולכל בני ישראל היה אור וגו' בארץ גושן לא נאמר אלא במושבותם שכל מקום שהיה יהודי נכנס היה אור נכנס ומאיר לו מה שבחביות ובתיבות ובמטמוניות ועליהם נאמר (תהלים קיט) נר לרגלי דבריך וגו', ע"כ, עיי"ש עוד. **ו.** עי' שם (פסקה ד): ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו ויאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות אמר ליה משה לא תהא סבור שאנו נזבח משלנו כלום אלא גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות שנקריב להקב"ה על שמך, וגם מקננו ילך עמנו. **ז.** עי' שם: ויאמר לו פרעה לך ויאמר משה כן דברת יפה כוונת שלא אוסיף עוד ראות פניך שכן אמר לי הקב"ה כמו שאתה אומר.

עוֹד נֶגַע אֶחָד אָבִיא עַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם
אַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשַׁלְּחוֹ כָּלָה גָּרֵשׁ
יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה: ב דַּבֶּר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ
אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף
וּכְלֵי זָהָב: ג וַיִּתֶּן יְהוָה אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרָיִם
גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם: ס רביעי ד וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא
בְּתוֹךְ מִצְרָיִם: ה וּמֵת כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה
אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחַיִם וְכָל בְּכוֹר בְּהֵמָה: ו וְהָיְתָה

אונקלוס

עוֹד מַכְתַּשׁ חַד אַיְתִי עַל פַּרְעֹה וְעַל מִצְרַיִם בָּתַר כֵּן יְשַׁלַּח יַתְכוֹן מִכָּא כְּשַׁלְּחוּתֵיהּ גְּמִירָא תָּרְכָא יְתָרִיךְ יַתְכוֹן מִכָּא: (ב) מַלֵּיל כְּעַן קָדָם[א] עַמָּא וְיִשְׁאֲלוּן גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ וְאִתְּתָא מִן חֲבַרְתָּהּ מָנִין דְּכֶסֶף וּמָנִין דְּדָהָב: (ג) וְיַהֵב יְיָ יַת עַמָּא לְרַחֲמִין[ב] בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי אַף גַּבְרָא מֹשֶׁה רַב לַחֲדָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַמָּא: (ד) וַאֲמַר מֹשֶׁה כִּדְנַן אָמַר יְיָ בְּפַלְגוּת[ג] לֵילְיָא אֲנָא מִתְגַּלֵּי[ד] בְּגוֹ מִצְרָיִם: (ה) וִימוּת[ה] כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְּפַרְעֹה דְּעָתִיד[ו] לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ[ז] עַד בּוּכְרָא דְּאַמְתָא דְּבָתַר רֵיחַיָּא וְכֹל בּוּכְרָא דְּבְעִירָא: (ו) וּתְהֵי

א. עתה לפני. ב. העם לאהבה.
ג. בחצות. ד. מתגלה. ה. וימות.
ו. שעתיד. ז. כסא מלכותו.

רש"י

יא (א) **כלה.** גמירא, כלה כליל, כולכם ישלח: (ב) **דבר נא.** אין נא אלא לשון בקשה, בבקשה ממך הזהירם על כך, שלא יאמר אותו צדיק אברהם, ועבדום וענו אותם קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם[א]: (ד) **ויאמר משה כה אמר ה'.** בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו, שהרי משילא מלפניו לא הוסיף ראות פניו: **כחצות הלילה.** כהחלק הלילה, כחצות כמו כָּעֲלוֹת (יהושע ו טו), בַּחֲרוֹת אַפָּךְ בָּנוּ (תהלים קכד ג), זהו פשוטו לישבו על אופניו, שאין חצות שם דבר של חצי. ורבותינו דרשו, כמו כבחצות הלילה, ואמרו שאמר משה כחצות, דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו, ולא אמר בחצות, שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו, משה בַּדָּאִי הוא, [אבל הקב"ה יודע עתיו ורגעיו, אמר בחצות][ב]: (ה) **עד בכור השבי.** למה לקו השבויים, כדי שלא יאמרו ירא'תם תבעה עלבונם, והביאה פורענות על מצריים[ג]: **מבכור פרעה עד בכור השפחה.** כל הפחותים מבכור פרעה וחשובים מבכור השפחה היו בכלל. ולמה לקו בני השפחות, שאף הם היו משעבדים בהם ושמחים בצרתם[ד]: **וכל בכור בהמה.** לפי שהיו עובדין לה,

מקורי רש"י

א. עי' ברכות (ט ע"א): דבר נא באזני העם וגו' אמרי דבי רבי ינאי אין נא אלא לשון בקשה אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה בבקשה ממך לך ואמור להם לישראל, בבקשה מכם, שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם.
ב. עי' ברכות (ג ע"ב): משה רבינו לא הוה ידע דכתיב כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים, מאי כחצות, אילימא דאמר ליה קודשא בריך הוא כחצות, מי איכא ספיקא קמי שמיא, אלא דאמר ליה (למחר) בחצות (כי השתא), ואתא איהו ואמר כחצות. אלמא מספקא ליה וכו' רבי זירא אמר משה לעולם הוה ידע וכו' וכיון דמשה הוה ידע למה ליה למימר כחצות משה קסבר שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא, דאמר מר, למד לשונך לומר איני יודע, שמא תתבדה ותאחז. **ג.** עי' מכילתא (פרשת בא פרשה יג): עד בכור השבי. וכי שבויים מה חטאו, אלא שלא יהו השבויין אומ' יראתינו הביאה עליו את הפורענות, קשה יראתן שעמדה על עצמן קשה יראתינו שלא שלטה בנו הפורענות. ללמדך שכל גזירות שהיה פרעה גוזר על ישראל היו השבויין שמחין בהם, שנאמר (משלי יז) שמח לאיד לא ינקה וכתיב שם כ"ד בנפול אויבך אל תשמח וכתיב יחזקאל כ"ו בן אדם יען אשר אמרה צר על ירושלם האח וגו' וכתיב שם לכן כה אמר ה' צבאות הנני אליך צור והעלתי עליך גוים רבים כהעלות הים לגליו. ולא שבויים בלבד אלא אפילו עבדים ושפחות שנא' שמות י"א עד בכור השפחה.
ד. עי' הערה הקודמת. ועי' שמות רבה (פרשה יח פסקה י): הרבה נסים עשה הקב"ה לישראל הרג בכורי מצרים שהיו משולים לבהמה שנאמר (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם הרג בכורי שבי שהיו אומרים לשבוי שהיה חבוש בבית האסורין רצונך שתצא ויגאלו ישראל והוא אומר לא נצא מיכן לעולם כדי שלא יצאו ישראל לכך דנן עמהם מבכור פרעה עד בכור השבי משל למלך שעשה שמחה לבנו והרג שונאיו אמר המלך כל מי ששמח לי יבא לשמחת בני וכל מי ששונא לי יהרג עם השונאים.

צְעָקָה גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר כָּמֹהוּ
לֹא נִהְיָתָה וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף׃ ז וּלְכֹל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־בְּהֵמָה
לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם
וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ ח וְיָרְדוּ כָל־עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי
וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר צֵא אַתָּה וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־
בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא וַיֵּצֵא מֵעִם־פַּרְעֹה בֲּחָרִי־
אָף׃ ס ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֹא־יִשְׁמַע
אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לְמַעַן רְבוֹת מֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
י וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה
לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא־
שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ ס **יב** א וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃

אונקלוס

צְוַחְתָּא רַבְּתָא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם
דְּכְוָתָהּ לָא הֲוָת וְדִכְוָתָהּ לָא תּוֹסִיף׃
(ז) וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יַנְזֵק[ח] כַּלְבָּא
בְּלִישָׁנֵיהּ לְמִנְבַּח[ט] לְמֵאֱנָשָׁא וְעַד
בְּעִירָא בְּדִיל דְּתִדְעוּן דְּיַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין
מִצְרָאֵי וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ (ח) וְיַחֲתוּן כָּל
עַבְדָּךְ אִלֵּין לְוָתִי וְיַבְעוּן מִינִי[י]
לְמֵימַר פּוּק אַתְּ וְכָל עַמָּא דְּעִמָּךְ
וּבָתַר כֵּן אֶפּוֹק וּנְפַק מִלְוַת[כ] פַּרְעֹה
בִּתְקוֹף רְגָז[ל]׃ (ט) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא
יְקַבֵּל מִנְכוֹן[מ] פַּרְעֹה בְּדִיל לְאַסְגָּאָה
מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ (י) וּמֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן עֲבָדוּ יַת כָּל מוֹפְתַיָּא הָאִלֵּין
קֳדָם פַּרְעֹה וְאַתְקֵיף יְיָ יַת לִבָּא
דְּפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מֵאַרְעֵיהּ׃ (א) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם לְמֵימָר׃

ח. יזיק. ט. לנבוח. י. ויבקשו ממני.
כ. מלפני. ל. בכעס חזק. מ. יקבל מכם.

רש"י

וכשהקב"ה נפרע מן האומה [עובדי כוכבים], נפרע מאלהיה: (ז) **לא יחרץ כלב לשנו.** אומר אני שהוא לשון שנון, לא ישנן. וכן לא חָרַץ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאִישׁ אֶת לְשֹׁנוֹ (יהושע י כא), לא שנן. אָז תֶּחֱרָץ (שמואל ב' ה כד), תשתנן. לְמוֹרַג חָרוּץ (ישעיה מא טו), שנון. מַחְשְׁבוֹת חָרוּץ (משלי כא ה), אדם חריף ושנון. וְיַד חָרוּצִים תַּעֲשִׁיר (שם י ד), חריפים, סוחרים שנוים: **אשר יפלה.** יבדיל: (ח) **וירדו כל עבדיך.** חלק כבוד למלכות, שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה (לעיל יב לא) וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי, ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי: **אשר ברגליך.** ההולכים אחר עצתך והלוכך: **ואחרי כן אצא.** עם כל העם מאצלך: **ויצא מעם פרעה.** כשגמר דבריו יצא מלפניו: **בחרי אף.** על שאמר לו (לעיל י כח) אַל תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי: (ט) **למען רבות מופתי.** מופתי שָׁנַיִם, רבות שלשה, מכת בכורות וקריעת יס סוף ולגער את מצרים: (י) **ומשה ואהרן עשו וגו'.** כבר כתב לנו זאת בכל המופתים, ולא שנאה כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה: **יב** (א) **ויאמר ה' אל משה ואל אהרן.** בשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה, חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה, שכללו עם משה בדבור: **בארץ מצרים.** חוץ לכרך, או אינו אלא בתוך הכרך, תלמוד לומר כצאתי את העיר וגו', ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך, [לפי שהיתה מלאה גילולים, דבר חמור כזה לא כל שכן] (דבור חמור לא כל שכן. ומפני מה לא נדבר עמו בתוך הכרך, לפי שהיתה מלאה גלוליס)[א]:

מקורי רש"י

ה. עי' בראשית רבה (פרשה צ"ו סי' ה): מפני מה בקש יעקב אבינו שלא יקבר במצרים שלא יעשו אותו עבודת כוכבים שכשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד דכתיב (שמות יב) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. **ו.** עי' שמות רבה (פרשה ז פסקה ג): ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים אמר להן הקב"ה היו נוהגין בו כבוד וחלקו כבוד למלכות, אע"פ שאני צריך לעשות בו את הדין. וכן עשה משה, שנאמר (שמות יא) וירדו כל עבדיך אלה אלי לא אמר עליו אלא על עבדיו. אע"פ שהיה לו לומר אתם ומלככם, הוא בעצמו שנאמר (שם) ויקם פרעה לילה, ולכך לא פרסם אותו, כדי לחלוק כבוד למלכות. **ועי' זבחים** (קב ע"א): א"ר ינאי לעולם תהא אימת מלכות עליך דכתיב וירדו כל עבדיך אלה אלי ואילו לדידיה לא קאמר ליה. **א.** עי' שם (פסקה ה): ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרוש את כפי, מכאן שלא היה משה חפץ להתפלל בתוך מצרים, לפי שהיתה

ב הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא
לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: ג דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה
לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת: ד וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת
מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ

אונקלוס

(ב) יַרְחָא הָדֵין לְכוֹן רֵישׁ יַרְחַיָּא קַדְמָאָה הוּא לְכוֹן לְיַרְחֵי שַׁתָּא: (ג) מַלִּילוּ עִם כָּל כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימָר בְּעַסְרָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִסְבּוּן לְהוֹן גְּבַר אִימְרָא לְבֵית אַבָּא אִימְרָא לְבֵיתָא: (ד) וְאִם יַזְעֵיר בֵּיתָא מִלְּאִתְמַנָּאָה עַל אִימְרָא[א] וְיִסַּב הוּא וְשֵׁיכְבֵיהּ דְּקָרִיב לְבֵיתֵיהּ

א. מלהמנות על כבש.

רש"י

(ב) **החדש הזה.** הראהו לבנה בחדושה, ואמר לו, כשהירח מתחדש יהיה לך ר"ח. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, על חדש ניסן אמר לו, זה יהיה ראש לסדר מנין החדשים, שיהא אייר קרוי שני, סיון שלישי[ב]: **הזה.** נתקשה משה על מולד הלבנה, באיזו שעור תראה ותהיה ראויה לקדש, והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע, ואמר לו כזה ראה וקדש[ג]. וכילד הראהו, והלא לא היה מדבר עמו אלא ביום, שנאמר **וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר ה'** (לעיל ו כח), **בְּיוֹם צַוּתוֹ** (ויקרא ז לח), **מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה ה' וָהָלְאָה** (במדבר טו כג), אלא סמוך לשקיעת החמה נאמרה לו פרשה זו, והראהו עם חשכה: (ג) **דברו אל כל עדת.** וכי אהרן מדבר, והלא כבר נאמר, **אַתָּה תְדַבֵּר** (לעיל ז ב), אלא חולקין כבוד זה לזה, ואומריס זה לזה למדני, והדבור יוצא מבין שניהם כאלו שניהם מדבריס[ד]: **אל כל עדת ישראל** וגו' **בעשר לחדש.** דברו היום בראש חודש, שיקחוהו בעשור לחודש[ה]: **הזה.** פסח מצריס מקחו מבעשור, ולא פסח דורות[ו]: **שה לבית אבת.** למשפחה אחת, הרי שהיו מרובין יכול שה אחד לכולן, תלמוד לומר שה לבית[ז]: (ד) **ואם ימעט הבית מהיות משה.** ואם יהיו מועטין מהיות משה אחד, שאין יכולין לאכלו ויבא לידי נותר, ולקח הוא ושכנו וגו', זהו משמעו לפי פשוטו. ועוד יש בו מדרש, ללמד שאחר שנמנו עליו, יכולין להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו, ולהמנות על שה אחר, אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט, מהיות משה, יתמעטו בעוד השה קיים, בהיותו בחיים ולא משנשחט[ח]:

מקורי רש"י

מטונפת בגלולים ובשקוצים. **ועי'** מדרש תנחומא (בא פרק ה) לא נמצאת שכינה במצרים שנא' ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרוש את כפי (שמות ט) למה שהיתה ארץ מצרים מלאה גלולים לכך כתיב בארץ מצרים ולא בתוך מצרים. **ב.** עי' מדרש תנחומא (בא פרק ו): החדש הזה לכם רבי ישמעאל אומר הראה לו הירח בלילה ואמר לו כזה אתם רואים וקובעים כן הלכה לדורות ולמד להם מולד לבנה ואמר להם עד עכשיו אני הייתי מעבר את השנים הרי כבר מסרתי לכם מעכשיו התחילו למנות החודש הזה זה ניסן ואין אחר ניסן מדתשרי כתיב בו חג האסיף תקופה ללמדך חדש שיש בו חג וקרוי אסיף ותקופת השנה ששנה יוצא בו וקרוי שביעי זה תשרי שהוא שביעי לניסן. **ג.** עי' במדבר רבה (פרשה טו פסקה ד): בהעלותך, את מוצא שנתקשה משה במעשה המנורה יותר מכל כלי המשכן עד שהראהו הקב"ה באצבע וכן בפרסות בהמה טמאה וטהורה שנא' (ויקרא יא) זאת החיה אשר תאכלו את זה לא תאכלו הראהו באצבע וכן בירח החדש הזה לכם. **ד.** עי' מכילתא (פרשת בא פרשה ג): דברו אל כל עדת (בני) ישראל. רבי ישמעאל אומר וכי שניהם מדברי' היו והלא כבר נאמר (שמות ל"א) ואתה תדבר אל בני ישראל לאמר ומה ת"ל דברו אלא כשהיה משה מדבר היה אהרן מרכין אזנו לשמוע באימה ומעלה עליו הכתוב כאלו שומע מפי הקב"ה. ר' אחי ב"ר יאשיה אומר וכי שניהם מדברי' היו והלא כבר נאמר ואתה תדבר אל כל ישראל ומה ת"ל דברו אלא כיום שמשה מדבר היה אהרן מימינו ואלעזר משמאלו ואיתמר מימינו של אהרן והדבור יוצא מביניהם כאלו הג' מדברי'. ר"ש בן יוחאי אומר משה היה חולק כבוד לאהרון ואומר למדני והדבור יוצא מביניהם ואהרן היה חולק כבוד למשה ואומר לו למדני והדבור יוצא מביניהם כאלו שניהם מדברים. **ה.** עי' פסחים (ו ע"ב): נאמר החדש הזה לכם ראש חדשים וכתיב דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבת וגו' ממאי דבריש ירחא קאי, דילמא בארבעה בירחא או בחמשה בירחא קאי, אלא אמר רבה בר שימי משמיה דרבינא מהכא וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית בחדש הראשון וכתיב ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו. **ו.** עי' פסחים (צו ע"א): מתני'. מה בין פסח מצרים לפסח דורות, פסח מצרים מקחו מבעשור וכו' גמרא. מנא לן, דכתיב דברו אל כל עדת ישראל לאמר, בעשור לחדש הזה ויקחו. זה מקחו מבעשור, ואין פסח דורות מקחו מבעשור. **ז.** עי' מכילתא בא (פרשה ג): שומע אני שה אחד לכלן, ת"ל שה לבית אבות, אין לבית אבות אלא למשפחו', שנא' למשפחותם לבית אבותם. **ח.** עי' מכילתא שם: ואם ימעט הבית מהיות משה. בא הכתוב ללמדך שלעולם נמנין על הפסח ומושכין ידיהם ממנו עד שישחט בלבד שלא יניח את הפסח כמות שהוא. ר' יהודה אומר בלבד שלא יהא שם א' מחבורה הראשונה שלא לעשות עיקר טפלה וטפלה עיקר.

בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֻסּוּ עַל־
הַשֶּׂה: ה שֶׂה תָּמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם
מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ: ו וְהָיָה לָכֶם
לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה

אונקלוס

בְּמִנְיַן[ב] נַפְשָׁתָא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ תִּתְמְנוּן[ג] עַל אִימְרָא: (ה) אִימַר שְׁלִים דְּכַר בַּר שַׁתָּא יְהֵי לְכוֹן מִן אִימְרַיָּא וּמִן עִיזַיָּא תִּסְבּוּן: (ו) וִיהֵי לְכוֹן לְמַטְרָא עַד אַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין

ב. במספר. ג. תימנו.

רש"י

במכסת. משכון, וכן מִכְסַת הָעֲרֻבָּה[ט] (ויקרא כז כג): **לפי אכלו.** הראוי לאכילה, פרט לחולה וזקן [שאינו יכול] (שאינן יכולין) לאכול כזית[י]: **תכסו.** תִּתְמְנוּן: (ה) **תמים.** בלא מום[כ]: **בן שנה.** כל שנתו קרוי בן שנה, כלומר שנולד בשנה זו[ל]: **מן הכבשים ומן העזים.** או מזה או מזה, שאף עז קרויה שה, שנאמר וְשֶׂה עִזִּים[מ] (דברים יד ד): (ו) **והיה לכם למשמרת.** זה לשון בקור, שטעון בקור ממום ארבעה ימים קודם שחיטה. ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ארבעה ימים מה שלא לוה כן בפסח דורות, היה ר' מתיא בן חרש אומר, הרי הוא אומר, וְנֶעֱבַר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ וְהִנֵּה עִתֵּךְ עֵת דֹּדִים (יחזקאל טז ח), הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו, ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו, שנאמר, וָאַעֲבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ (שם ז), ונתן להם שתי מצות, דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה, שנאמר מִתְבּוֹסֵסֶת בְּדָמָיִךְ (שם ו), בשני דמים, ואומר, גַּם אַתְּ בְּדַם בְּרִיתֵךְ שִׁלַּחְתִּי אֲסִירַיִךְ מִבּוֹר אֵין מַיִם בּוֹ (זכריה ט יא), [ושהיו] (ולפי שהיו) שטופים באלילים, אמר להם, מְשָׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם (פסוק כא), משכו ידיכם מאלילים וקחו לכם לאן של מצוה[נ]:

מקורי רש"י

ט. עי' שם: במכסת נפשות. אין מכסת אלא מנין שישחטנו למנוייו ואם שחטו שלא למנוייו עבר על מצוה שומע אני שיהא כשר תלמוד לומר איש לפי אכלו תכוסו שנה עליו הכתוב לפסול. **י.** עי' מכילתא שם: במכסת נפשות למה נאמר לפי שנאמר איש אין לי אלא איש אשה טומטום אנדרוגינוס מנין תלמוד לומר במכסת נפשות ריבה. משמע מביא את אלו ומביא את החולה ואת הקטן שאינן יכולין לאכול כזית תלמוד לומר איש לפי אכלו יצאו החולה והקטן שאינן יכולין לאכול כזית שאין שוחטין עליהן. **כ.** עי' מכילתא שם פרשה ד: תמים. להוציא בעל מום. **ל.** עי' מכילתא שם: בן שנה. אין לי אלא בן שנה. כל שנתו מנין, היה רבי ישמעאל אומר ק"ו ומה אם עולה חמורה כשרה לבא כל שנתה כבת שנתה פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר כל שנתו כבן שנתו. רבי יוסי הגלילי אומר ומה איל שתחלתו פסול סופו כשר שה שתחלתו כשר אינו דין שיהא סופו כשר. **מ.** עי' מכילתא שם: מן הכשבים ומן העזים. מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו. אתה אומר כן, או אינו אלא שיביא משניה' כאחת ת"ל (ויקרא א') ואם מן הצאן קרבנו מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו. והרי דברים ק"ו ומה אם עולה חמורה כשרה להביא מין אח' פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר לבא ממין א' מה ת"ל מן הכבשים ומן העזים מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו. **נ.** עי' שם ה: והיה לכם למשמרת וגו' מפני מה הקדים הכתוב לקיחתו של פסח לשחיטתו ארבעה ימים היה רבי מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר ואעבור עליך וארא והנה עתך עת דודים (יחזקאל טז ח). הגיע שבועתו שנשבע הקדוש ברוך הוא לאברהם שיגאל את בניו ולא היה בידם מצות שיתעסקו בהם כדי שיגאלו שנאמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה וגו' (שם ז) ערום מכל מצות נתן להם הקדוש ברוך הוא שתי מצות דם פסח ודם מילה שיתעסקו בם כדי שיגאלו שנאמר ואעבור עליך וארא מתבוססת בדמיך וגומר (שם ו) ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו (זכריה ט יא) לכך הקדים הכתוב לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים שאין נוטלין שכר אלא על ידי מעשה רבי אליעזר הקפר ברבי אומר וכי לא היה בידם של ישראל ארבע מצות שאין כל העולם כדאי בהם שלא נחשדו על העריות. ולא על לשון הרע ולא שנו את שמם. ולא שנו את לשונם ומנין שלא נחשדו על העריות שנאמר ויצא בן אשה ישראלית (ויקרא כד י) להודיע שבחן של ישראל שלא היה ביניה' אלא זה ופרסמו ופרטו הכתוב. ועליהם מפורש בקבלה גן נעול אחותי כלה (שיר השירים ד יב) גן נעול אלו הזכרים. גל נעול מעין חתום אלו הנקבות. ור' נתן אומר גן נעול אלו הנשואות. גל נעול מעין חתום אלו הארוסות. דבר אחר גן נעול גל נעול אלו שתי ביאות ומנין שלא נחשדו על לשון הרע והיו אוהבין זה את זה תלמוד לומר ושאלה אשה משכנתה (שמות ג כב) כבר היה בידם שנים עשר חדש ואי אתה מוצא אחד מהם שהלשין על חברו ומנין שלא שנו שמם כשם שמייחסן בירידתן שנאמר ראובן שמעון לוי ויהודה (שם א ב) כך מייחסן בעלייתן ראובן שמעון לוי ואו' ויתילדו על משפחותם לבית אבותם וגו' (במדבר א יח) ואו' המלאך הגאל אותי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי וגו' (בראשית מח טז) ומנין שלא שנו את לשונם שנ' כי פי המדבר אליכם (שם מה יב) ואו' ויאמרו אלהי העברים נקרה עלינו וגו' (שמ' ה ג) ואומר ויבא הפליט ויגד לאברם העברי (בראשית יד יג). ומפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים לפי שהיו ישראל שטופין בע"ז במצרים וע"ז שקולה כנגד כל המצות שנא' והיה אם מעיני העדה נעשתה בשגגה (במדבר טו כד) יחד הכתוב המצוה הזאת ואמרה ענין בפני עצמו ואי זה זה עבודה זרה אתה אומר ע"ז או אינו אלא אחת מכל מצות האמורות בתורה סתם כשהוא אומר וכי תשגו ולא תעשו וגו' באו כל המצות ללמד על מצוה אחת [ששקולה בכולן מה העובר על כל המצות פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים בתורה אף העובר על מצוה אחת פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים בתורה שנא' לעבור בריתי] ומנין לעובר על כל מצות שהוא פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים בתורה שנא'

אונקלוס

וְיִכְסוּן יָתֵיהּ כָּל קְהָלָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין שִׁמְשַׁיָּא: (ז) וְיִסְבּוּן מִן דְּמָא וְיִתְּנוּן עַל תְּרֵין סִיפַּיָּא וְעַל שַׁקְפָא עַל בָּתַּיָּא דְיֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּהוֹן: (ח) וְיֵכְלוּן יַת בִּסְרָא בְּלֵילְיָא הָדֵין טְוֵי נוּר וּפַטִּיר עַל מְרָרִין יֵיכְלוּנֵיהּ: (ט) לָא תֵכְלוּן מִינֵיהּ כַּד חַי וְאַף לָא בַשְׁלָא מְבַשַּׁל[ד] בְּמַיָּא

ד. כאשר הוא חי ואף לא בשל מבושל.

וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כָּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם: ז וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם: ח וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: ט אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם

רש"י

ושחטו אתו וגו'. וכי כולן שוחטין, אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו[ס]: **קהל עדת ישראל.** קהל ועדה וישראל, מכאן אמרו פסחי צבור נשחטין בשלש כתות זו אחר זו, נכנסה כת ראשונה נגעלו דלתות העזרה וכו', כדאיתא בפסחים (סד ע"א)[ע]: **בין הערבים.** משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים, שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב[פ], ולשון בין הערבים נראה בעיני, אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה, עריבת היום בתחלת שבע שעות, מִכִּי יָפוּטוּ לִלְיֵי עָרֶב (ירמיה ו ד), ועריבת הלילה בתחלת הלילה. ערב לשון נשף וחשך, כמו עֲרֻבָה כָּל שִׁמְחָה (ישעיה כד יא): (ז) **ולקחו מן הדם.** זו קבלת הדם, יכול ביד, תלמוד לומר, אשר בסף[צ]: **המזוזות.** הם הזקופות, אחת מכאן לפתח ואחת מכאן: **המשקוף.** הוא העליון, שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו, ליינט"ל בלע"ז (אבערשוועלע). ולשון שקיפה, חבטה, כמו קוֹל עָלֶה נִדָּף (ויקרא כו לו), טַרְפָּא דְּשָׁקִיף. סַבּוּרָה, מַשְׁקוֹפֵי: **על הבתים אשר יאכלו אתו בהם.** ולא על משקוף ומזוזות שבבית התבן ובבית הַבָּקָר, שאין דרין בתוכו[ק]: (ח) **את הבשר.** ולא גידים ועצמות[ר]: **על מררים.** כל עשב מר נקרא מרור, ויוסף לאכול מרור זכר לוימררו את חייהם: (ט) **אל תאכלו ממנו נא.** שאינו צלוי כל צרכו קורא נא בלשון ערבי[ש]: **ובשל מבשל.** כל זה באזהרת לא תאכלו: **במים.** מנין לשאר משקין, תלמוד לומר ובשל מבושל מכל מקוס[ת]:

מקורי רש"י

לעבדך בברית ה' אלהיך (דברים כט יא) ואין ברית אלא תורה שנא' אלה דברי הברית וגו' (שם כח סט) אמר להם משכו ידיכם מע"ז והדבקו במצות ר' יהודה בן בתירא אומר הרי הוא אומר ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וגו' וכי יש לך אדם שהוא מתבשר בשורה טובה ואינו שמח נולד לך בן זכר רבך מוציאך לחירות ואינו שמח אם כן למה נאמר ולא שמעו אל משה (שמות ו ט) אלא שהיה קשה בעיניהם לפרוש מעבודה זרה שנ' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו (יחזקאל כ ז) ואומר וימרו בי ולא אבו שמוע וגו' ואעש למען שמי לבלתי החל וגו' (שם ח - ט) הה"ד וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל (שמות ו יג) צום לפרוש מעבודה זרה. **ס.** עי' ירושלמי קדושין (פרק ב הלכה א): מניין ששלוחו של אדם כמותו, אמר רבי לעזר, (שמות יב) ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים וכי כולן שוחטין אותו והלא אחד הוא שהוא שוחט על ידי כולם אלא מיכן ששלוחו של אדם כמותו. **ע.** עי' פסחים (סד ע"א) מתני': הפסח נשחט בשלש כתות שנאמר ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל קהל ועדה וישראל. נכנסה כת הראשונה נתמלאה העזרה, נעלו דלתות העזרה תקעו הריעו ותקעו הכהנים עומדים שורות שורות ובידיהם בזיכי כסף ובזיכי זהב שורה שכולה כסף ושורה שכולה זהב זהב לא היו מעורבין ולא היו לבזיכין שוליים שמא יניחום ויקרש הדם שחט ישראל וקבל הכהן, נותנו לחבירו, וחבירו לחבירו, ומקבל את המלא ומחזיר את הריקן. כהן הקרוב אצל המזבח זורקו זריקה אחת כנגד היסוד. יצתה כת ראשונה ונכנסה כת שניה, יצתה שניה נכנסה שלישית. כמעשה הראשונה כך מעשה השניה והשלישית. **פ.** עי' ירושלמי פסחים (פרק ה הלכה א): כתיב וזה אשר תעשה על המזבח וגו' הייתי אומר יקרבו שניהן בשחרית ושניהן בין הערבים ת"ל את הכבש אחד תעשה בבקר. הייתי אומר יקרב של שחר עם הנץ החמה ושל בין הערבים עם דמדומי החמה ת"ל בין הערבים. נאמר כאן בין הערבים ונאמר להלן בין הערבים מה בין הערבים שנאמר להלן משש שעות ולמעלן אף בין הערבים שנא' כאן משש שעות ולמעלן. **צ.** עי' מכילתא דרבי ישמעאל בא (פרשה ו): ולקחו מן הדם, שומע אני בין ביד בין בכלי ת"ל אשר בסף. **ק.** עי' מכילתא שם: על הבתים אשר יאכלו אותו בהם. אין לי אלא על הבתים אשר יאכלו אותו בהם בתים שהיו ישנים בהם מנין ת"ל על הבתים אשר אתם שם מכל מקום. **ר.** עי' מכילתא שם: ואכלו את הבשר. בשר ולא גידים וחלא עצמות ולא קרנים ולא טלפים. **ש.** עי' פסחים (מא ע"א): שאני הכא דאמר קרא ובשל מבשל מכל מקום תנו רבנן יכול צלאו כל צורכו יהא חייב תלמוד לומר אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים נא ובשל מבושל אמרתי לך ולא שצלאו כל צורכו היכי דמי אמר רב אשי דשויא חרוכא תנו רבנן יכול אכל כזית חי יהא חייב תלמוד לומר אל תאכלו ממנו נא. **ת.** עי' מכילתא שם: ובשל מבושל במים. אין לי אלא מים שאר כל המשקין מנין היה ר' ישמעאל אומר אמרת ק"ו הוא אם מים שאינן מפיגין טעמן הרי הן אסורין בבישול שאר המשקין שהן מפיגין טעמן דין הוא שיהו אסורין בבישול. ר' עקיבא אומר אין לי אלא מים שאר כל משקין מנין ת"ל ובשל מבושל להביא שאר המשקין.

כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ׃
ט וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־
בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ יא וְכֹה תֹאכְלוּ אֹתוֹ
מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֵּלְכֶם
בְּיָדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה׃
יב וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי
כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה
וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃

אונקלוס

אֱלָהֵין טְוֵי נוּר רֵישֵׁיה עַל כְּרָעוֹהִי
וְעַל גַּוֵּיהּ׳: (י) וְלָא תַשְׁאֲרוּן מִינֵיהּ
עַד צַפְרָא וּדְיִשְׁתְּאַר מִינֵיהּ עַד
צַפְרָא בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן: (יא) וּכְדֵין
תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ חַרְצֵיכוֹן יְהוֹן אֲסִירִין
מְסָנֵיכוֹן בְּרַגְלֵיכוֹן וְחוּטְרֵיכוֹן
בְּיֶדְכוֹן וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בִּבְהִילוּ פִּסְחָא
הוּא קֳדָם׳ יְיָ: (יב) וְאִתְגְּלֵי׳ בְּאַרְעָא
דְּמִצְרַיִם בְּלֵילְיָא הָדֵין וְאֶקְטוֹל׳ כָּל
בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם מֵאֲנָשָׁא
וְעַד בְּעִירָא וּבְכָל טַעֲוַת׳ מִצְרָאֵי
אַעְבֵּיד דִּינִין אֲנָא יְיָ: (יג) וִיהֵי

ה. תוכו. ו. לפני. ז. ואתגלה.
ח. ואהרוג.

רש"י

כי אם צלי אש. למעלה גזר עליו במלות עשה, וכאן הוסיף עליו לא תעשה, אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש[א]: **ראשו על כרעיו.** עולהו כולו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו, ובני מעיו נותן לתוכו אחר הדחתן (שם עד.). ולשון על כרעיו ועל קרבו, כלשון עַל גְּבֹאָתָם (לעיל ו כו), כמו בגבאותם כמות שהן, אף זה כמות שהוא, כל בשרו משלם: (י) **והנתר ממנו עד בקר.** מה תלמוד לומר עד בקר פעם שניה, ליתן בקר על בקר, שהבקר משמעו משעת הנץ החמה, ובא הכתוב להקדים שאסור באכילה מעלות השחר, זהו לפי משמעו. ועוד מדרש אחר, למד שאינו נשרף ביו"ט אלא ממחרת, וכך תדרשנו, והנותר ממנו בבקר ראשון, עד בקר שני תעמוד ותשרפנו[ב]: (יא) **מתניכם חגרים.** מזומנים לדרך: **בחפזון.** לשון בהלה ומהירות, כמו וַיִּרְאוּ דָוִד נֶחְפָּז לָלֶכֶת (שמואל א׳ כג כו), אֲשֶׁר הִשְׁלִיכוּ אֲרָם בְּחָפְזָם (מלכים ב׳ ז טו): **פסח הוא לה׳.** הקרבן (הוא) קרוי פסח, על שם הדלוג והפסיחה שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצריים, וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט[ג], ואתם עשו כל עבודותיו לשם שמים (דבר אחר) דרך דילוג וקפילה, זכר לשמו שקרוי פסח, וגם פסק"א לשון פסיעה: (יב) **ועברתי.** כמלך העובר ממקום למקום, ובהעברה אחת ובדרגא אחד כולן לוקין[ד]: **כל בכור בארץ מצרים.** אף בכורות אחרים והם במצריים, ומנין אף בכורי מצריים שבמקומות אחרים, תלמוד לומר לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם (תהלים קלו י)[ה]: **מאדם ועד בהמה.** מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו מתחלת הפורענות[ו]: **ובכל אלהי מצרים.** של עץ נרקבת, ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ[ז]: **אעשה שפטים אני ה׳.** אני בעצמי, ולא על ידי שליח[ח]:

מקורי רש"י

ר׳ אומר אני אקרא אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש ומה תלמוד לומר נא ובשל מבושל שיכול אין לי אלא בשעה שהוא באכול צלי ובשעה שהוא נא ומבושל מבעוד יום מנין ת"ל ובשל מבושל לחייב עליו מבעוד יום. **א.** עי׳ בבא מציעא (קטו ע"ב, עיי"ש): אמר רבא, אכל נא לוקה שתים, משום נא ומשום כי אם צלי אש, מבושל לוקה שתים, משום מבושל ומשום כי אם צלי אש. נא ומבושל לוקה שלש, משום נא, ומשום מבושל, ומשום לא תאכלנו כי אם צלי אש. וכו׳ אמר לך רבא, וכו׳ כי אם צלי אש למאי אתא. שמע מינה ללאו. **ב.** עי׳ שבת (כד ע"ב): אמר חזקיה, וכן תנא דבי חזקיה: אמר קרא ולא תותירו ממנו עד בקר והנתר ממנו עד בקר, שאין תלמוד לומר עד בקר, מה תלמוד לומר עד בקר - בא הכתוב ליתן לו בקר שני לשריפתו. **ג.** עי׳ פסחים (קטז ע"ב): פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים. **ד.** עי׳ מכילתא בא (פרשה ז): ועברתי בארץ מצרים. רבי יהודה אומר כמלך שעובר ממקום למקום. **ה.** עי׳ מכילתא בא (פרשה יג), והה׳ הכה כל בכור בארץ מצרים. אפילו ממקומות אחרים. ובכורי מצרים שהן במקומות אחרים מנין תלמוד לומר (תהלים קל"ו) למכה מצרים וגו׳. בכורי חם כוש ופוט ולוד מנין תלמוד לומר (שם ע"ח) ויך כל בכור במצרים וגו׳. **ו.** עי׳ ילקוט שמעוני תורה (רמז תשח): וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה, מי שהתחיל בעבירה, ממנו התחילה הפורענות. **ז.** עי׳ מכילתא בא (פרשה ז): ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה׳. שפטי׳ משוני׳ זה מזה צלם של אבן היה נימוח ושל עץ היה נרקב ושל מתכת היה נעשה חררה שנא׳ (במדבר ל"ג) ומצרים מקברים. וי"א של אבן נרקבת ושל עץ נמסית. **ח.** עי׳ הגדה של פסח: ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, אני ולא מלאך. והכיתי כל בכור בארץ מצרים אני ולא שרף. ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא השליח. אני ה׳, אני הוא ולא אחר.

יג וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: יד וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תָּחָגֻּהוּ: טו שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ

אונקלוס

דְּמָא לְכוֹן לְאַת עַל בָּתַּיָּא דְּאַתּוּן תַּמָּן וְאֶחֱזֵי יַת דְּמָא וְאֵיחוֹס[ז] עֲלֵיכוֹן וְלָא יְהֵי בְכוֹן מוֹתָא[ח] לְחַבָּלָא בְּמִקְטְלִי[ט] בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם: (יד) וִיהֵי יוֹמָא הָדֵין לְכוֹן לְדוּכְרָנָא וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם[מ] יְיָ לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלָם תְּחַגּוּנֵיהּ: (טו) שִׁבְעַת יוֹמִין פַּטִּירָן תֵּיכְלוּן

ט. טעות. י. ואחוס. כ. מות. ל. בְּהָרְגִי. מ. לפני.

רש"י

(יג) **והיה הדם לכם לאת.** לכם לאות ולא לאחריס לאות, מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפניס[ט]: **וראיתי את הדם.** הכל גלוי לפניו, אלא אמר הקב"ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי, ופוסח אני עליכם[י]: **ופסחתי.** וחמלתי, ודומה לו פָּסוֹחַ וְהִמְלִיט (ישעיה לא ה). ואני אומר, כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה, ופסחתי, מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצריס, שהיו שרויס זה בתוך זה, וכן פִּסְּחִיס עַל שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים (מלכים א׳ יח כא), וכן כל הפסחים הולכיס כקופצים, וכן פָּסוֹחַ וְהִמְלִיט (ישעיה לא ה), מדלגו וממלטו מבין המוממתיס[כ]: **ולא יהיה בכם נגף.** אבל הווה הוא במצריס. הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט, תלמוד לומר ולא יהיה בכם נגף, אבל הווה במצרי שבבתיכם. הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו, תלמוד לומר ולא יהיה בכם נגף[ל]: (יד) **לזכרון.** לדורות: **וחגתם אתו.** יוס שהוא לך לזכרון אתה חוגגו, ועדיין לא שמענו אי זהו יוס הזכרון, תלמוד לומר זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יָצָאתֶם (לקמן יג ג), למדנו שיוס היציאה הוא יוס של זכרון, ואיזה יוס יצאו, תלמוד לומר מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ (במדבר לג ג), הוי אומר יוס ט"ו בניסן הוא של יו"ט, שהרי ליל ט"ו אכלו את הפסח ולבקר יצאו[מ]: **לדרתיכם** וגו'. שומע אני מעוט דורות שניס, תלמוד לומר חקת עולם תחגהו[נ]: (טו) **שבעת ימים.** שטיי"נא של ימיס: **שבעת ימים מצות תאכלו.** ובמקוס אחר הוא אומר שֶׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת (דברים טז ח), למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה, ובלבד שלא יאכל חמץ, מנין אף ששה רשות, תלמוד לומר ששת ימים. זו מדה בתורה, דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא, מה שביעי רשות אף ששה רשות, יכול אף לילה הראשון רשות, תלמוד לומר (להלן פסוק יח) בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת, הכתוב קבעו חובה[ס]:

מקורי רש"י

ט. עי' מכילתא שם (פרשה ו): ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף. מבפנים. אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ ת"ל וראיתי את הדם הנראה לי ולא הנראה לאחרים דברי ר' שמעון. ר' נתן אומר בפנים אתה אומר בפנים או אינו אלא מבחוץ ת"ל והיה הדם לכם לאות ולא לאחרים לאות. ר' יצחק אומר לעולם מבחוץ כדי שיהו המצרים רואין ומיעיהם מתחתכין. **י.** עי' שם: וראיתי את הדם. היה ר' ישמעאל אומר והלא הכל גלוי לפניו דניאל ב' ידע מה בחשוכה ונהורא עמיה שריה ואומר תהלים קל"ט גם חשך לא יחשיך ממך ומה ת"ל וראיתי את הדם. אלא בשכר מצוה שאתם עושים אני נגלה וחס עליכם שנא' ופסחתי עליכם אין פסיחה אלא חיים שנא' ישעיה ל"א כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות על ירושלם גנון והציל פסוח והמליט. **כ.** עי' שם: ופסחתי עליכם. ר' יאשיה אומר אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי שהב"ה מדלג על בתי בני ישראל במצרים שנא' שה"ש ב' קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים ואומר שם הנה זה עומד אחר כתלנו וגו'. רבי יונתן אומן ופסחתי עליכם עליכם אני חס ואני איני חס על המצרים. **ל.** עי' שם: הרי שהיה מצרי בתוך ביתו של ישראל שומע אני ינצל ת"ל ופסחתי עליכם עליכם אני חס ולא על המצרים. הרי שהיה ישראל בבית המצרי' שומע אני ילקה בגללו ת"ל ולא יהיה בכם נגף בכם אינו הווה אבל הווה על המצרים. **מ.** עי' מכילתא שם: והיה היום הזה לכם לזכרון וגו'. ת"ל והיה היום הזה לכם לזכרון יום שהוא לך לזכרון אתה חוגג אבל לא שמענו אי זהו כשהוא אומר (שמות י"ג) ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וגו' עדין הדבר שקול כשהוא אומר (במדבר ל"ג) ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אימתי אכלו בני ישראל את הפסח בלילי י"ט והם לא יצאו אלא ביום טוב עצמו. **נ.** עי' מכילתא שם: לדורותיכם. שינהוג הדבר לדורות. או לדורותיכם שומע אני מיעוט דורות ב' תלמוד לומר חקת עולם תחגהו. **ס.** עי' מכילתא שם (פרשה ח): שבעת ימים. עם יום טוב הראשון. אתה אומר כן או אינו אלא חוץ ליום טוב הראשון ת"ל עד יום האחד ועשרים. אי עד יום האחד ועשרים אוציא סמוך לעשרים ת"ל שבעת ימים מצות

אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי
כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל
מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִיעִי: טז וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן
מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה
לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל
לְכָל־נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם: יז וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי

אונקלוס

בְּרַם בְּיוֹמָא קַדְמָאָה תְּבַטְּלוּן[נ]
חֲמִירָא מִבָּתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵכוֹל
חָמִיעַ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא[ס] הַהוּא
מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹמָא קַדְמָאָה עַד יוֹמָא
שְׁבִיעָאָה: (טז) וּבְיוֹמָא קַדְמָאָה
מְעָרַע[ע] קַדִּישׁ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
מְעָרַע[פ] קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עִיבִידָא
לָא יִתְעֲבֵיד בְּהוֹן בְּרַם מַה[צ]
דְּמִתְאָכִיל לְכָל נְפַשׁ הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי
יִתְעֲבֵיד לְכוֹן: (יז) וְתִטְרוּן יַת פַּטִירָא
אֲרֵי בְּכַרָן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיקִית

נ. תבטלו. ס. האדם. ע. אירוע.
פ. אירוע. צ. מה.

רש"י

אך ביום הראשון תשביתו שאר. מערב יום טוב, וקרוי ראשון לפי שהוא לפני השבעה, ומצינו מוקדם קרוי ראשון, כמו הָרִאשׁוֹן אָדָם יִוָּלֵד (איוב טו ז), הלפני אדם נולדת, או אינו אלא ראשון של שבעה, תלמוד לומר (לקמן לד כה) לֹא תִשְׁחַט עַל חָמֵץ, לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים[ע]: הנפש ההוא. כשהיא בנפשה ובדעתה, פרט לאנוס[פ]: מישראל. שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר, תלמוד לומר במקום אחר, מלפני (ויקרא כב ג), בכל מקום שהוא רשותי (מכילתא פרשת בא פרשה ח): (טז) **מקרא קדש.** מקרא שם דבר, קרא אותו קדש, לאכילה, ושתייה, וכסות[צ]: **לא יעשה בהם.** אפי' על ידי אחריס[ק]: **הוא לבדו.** (יכול אף לעובד גלולים, תלמוד לומר הוא לבדו יעשה לכם, לכם ולא לעובד גלולים) הוא ולא מכשיריו שאפשר לעשותן מערב יום טוב[ר]: **לכל נפש.** אפילו לבהמה, יכול אף לנכרים, תלמוד לומר לכם (נ"א אך)[ש]: (יז) **ושמרתם את המצות.** שלא יבאו לידי חמוץ, מכאן אמרו, פָּסַח, תִּלְטוֹשׁ בצונן. רבי יאשיה אומר, אל תהי קורא את הַמַּצּוֹת, אלא את הַמִּצְוֹת, כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות, אלא אם באה לידך עשה אותה מיד[ת]:

מקורי רש"י

תאכלו לעשות הראשון חובה ושאר הימים רשות. אתה אומר לעשות הראשון חובה ושאר הימים רשות או אינו אלא לעשות הראשון רשות ושאר הימים חובה ת"ל בראשון בארבעה עשר יום לחדש הכתוב קבעו חובה הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כראשון לעשות הראשון חובה ושאר כל הימים רשות. כתוב אחד אומר שבעת ימים מצות תאכלו וכתוב אחד אומר שם ששת ימים תאכל מצות כיצד יתקיימו שני מקראות הללו השביעי הזה בכלל היה ויצא מוצא מן הכלל ללמד על הכלל מה ז' רשות אף כל רשות. או מה השביעי רשות אף לילה הראשונה רשות ת"ל בראשון בארבעה עשר יום לחדש הכתוב קבעו חובה הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון השביעי היה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל מה שביעי רשות אף כלן רשות. **ע.** עי' מכילתא שם: אך ביום הראשון. מערב יום טוב. אתה אומר מערב יום טוב או אינו אלא ביום טוב עצמו ת"ל שמות ל"ד לא תשחט על חמץ דם זבחי אל תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים דברי רבי ישמעאל. **פ.** עי' מכילתא שם: הנפש ההיא. מזידה, דברי ר' עקיבא. **צ.** עי' מכילתא שם (פרשה ט): ביום הראשון מקרא קדש. כבדהו במאכל ובמשתה ובכסות נקייה. **ק.** עי' מכילתא שם: כל מלאכה לא יעשה בהם. לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתך. **ר.** עי' ביצה (כח ע"ב): תניא: אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד רבי יהודה מתיר אף מכשירי אוכל נפש מאי טעמא דתנא קמא אמר קרא הוא לבדו יעשה לכם הוא ולא מכשיריו ורבי יהודה אמר קרא לכם לכם לכל צרכיכם ותנא קמא הא כתיב לכם אמר לך ההוא לכם ולא לנכרים ואידך נמי הא כתיב הוא אמר לך כתיב הוא וכתיב לכם ולא קשיא, כאן במכשירין שאפשר לעשותן מערב יום טוב, כאן במכשירין שאי אפשר לעשותן מערב יום טוב. **ש.** עי' שם (כא ע"א): תניא אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. ממשמע שנאמר לכל נפש, שומע אני אפילו נפש בהמה במשמע, כענין שנאמר ומכה נפש בהמה ישלמנה, תלמוד לומר לכם, לכם ולא לכלבים, דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר אפילו נפש בהמה במשמע אם כן מה תלמוד לומר לכם לכם ולא לעובדי כוכבים. ומה ראית לרבות את הכלבים ולהוציא את העובדי כוכבים מרבה אני את הכלבים שמזונותן עליך ומוציא אני את העובדי כוכבים שאין מזונותן עליך. **ת.** עי' מכילתא בא (פרשה ט): ושמרתם את המצות. שמרהו עד שלא תביאהו לידי פסול. מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן, וכו' ושמרתם את המצות. ר' יאשיה אומר אל תקרי כן אלא ושמרתם את המצוות כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה. אלא אם בא מצוה לידך, עשה אותה מיד.

אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־
הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם: יח בָּרִאשֹׁן
בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת
עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב: יט שִׁבְעַת
יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי כָּל־אֹכֵל
מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל
בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ: כ כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ
בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת: פ חמישי

אונקלוס

יַת חֵילֵיכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְתִטְרוּן
יַת יוֹמָא הָדֵין לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלָם:
(יח) בְּנִיסָן[ק] בְּאַרְבַּעַת עַסְרָא יוֹמָא
לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא תֵּיכְלוּן פַּטִירָא עַד
יוֹמָא חַד וְעַסְרִין לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא:
(יט) שִׁבְעַת יוֹמִין חֲמִירָא לָא יִשְׁתְּכַח
בְּבָתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵכוּל מַחְמְעָא
וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא[ר] הַהוּא מִכְּנִישְׁתָּא[ש]
דְּיִשְׂרָאֵל בְּגִיוֹרָא וּבְיַצִיבָא דְּאַרְעָא:
(כ) כָּל מַחְמְעָא לָא תֵּיכְלוּן בְּכֹל
מוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיכְלוּן פַּטִירָא:

ק. בניסן. ר. האדם. ש. מכנסת.

רש"י

ושמרתם את היום הזה. ממלאכה[א]: **לדרתיכם חקת עולם.** לפי שלא נאמר דורות וחקת עולם על המלאכה אלא על החגיגה, לכך חזר ושנאו כאן, שלא תאמר, אזהרת (לעיל טו) כָּל מְלָאכָה לֹא יֵעָשֶׂה, לא לדורות נאמרה אלא לאותו הדור[ב]: (יח) **עד יום האחד ועשרים.** למה נאמר, והלא כבר נאמר (לעיל טו) שבעת ימים, לפי שנאמר ימים, לילות מנין, תלמוד לומר עד יום האחד ועשרים וגו'[ג]: (יט) **לא ימצא בבתיכם.** מנין לגבולין, תלמוד לומר (להלן יג ז) בכל גבולך. מה תלמוד לומר בבתיכם, מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך, יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות[ד]: **כי כל אכל מחמצת.** לענוש כרת על השאור, והלא כבר ענש על החמץ, אלא שלא תאמר, חמץ שראוי לאכילה ענש עליו, שאור שאינו ראוי לאכילה לא יענש עליו, ומה ענש על השאור ולא ענש על החמץ, הייתי אומר, שאור שהוא מחמץ אחרים ענש עליו, חמץ שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו, לכך נאמרו שניהם[ה]: **בגר ובאזרח הארץ.** לפי שהגם נעשה לישראל, הולך לרבות את הגריס[ו]: (כ) **מחמצת לא תאכלו.** אזהרה על אכילת שאור[ז]: **כל מחמצת.** להביא את תערובתו[ח]: **בכל מושבתיכם תאכלו מצות.** זה בא ללמד שתהא

מקורי רש"י

א. עי' שם: ושמרתם את היום הזה לדורותיכם למה נאמר. והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה דברים שהן משום שבות מנין תלמוד לומר ושמרתם להביא דברים שהן משום שבות, ע"כ. אמנם רש"י לא פי' כן אמנם מתבארת שם ההכרעה שמדובר כאן ברמות שונות של שביתת מלאכה ולא שביתת חמץ. **ב.** עי' מכילתא דרשב"י (פרק יב): לדורותיכם חקת עולם, שינהוג הדבר לדורות. **ג.** עי' מכילתא בא פרשה י: עד יום הא' ועשרים לחדש בערב, מה ת"ל, לפי שהוא אומר שבעת ימים מצות תאכלו, אין לי אלא ימים, לילות מניין, ת"ל עד יום האחד ועשרים, לרבות את הלילות. **ד.** עי' מכילתא שם פרשה י: בבתיכם. למה נאמר, לפי שנאמר שם בכל גבולך, שומע אני כמשמעו, ת"ל בבתיכם מה בתיכם ברשותכם אף גבולך ברשותך יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי אף על פי שיכול לבערו אבל אינו ברשותו יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל וחמץ שנפלה עליו מפולת אף על פי שהוא ברשותו אינו יכול לבערו. **ה.** עי' מכילתא שם: כי כל אוכל מחמצת. למה נאמר, לפי שנאמר כי כל אוכל חמץ, אין לי אלא חמץ שחייבים עליו כרת. שאור מנין, ת"ל כי כל אוכל מחמצת ונכרתה. שלא יאמר יש לי בדין מה אם חמץ שאינו מחמיץ אחרי' חייבין עליו כרת שאור שהוא מחמיץ לאחרי' אינו דין שחייבין עליו כרת. לא אם אמרת בחמץ שהוא ראוי לאכילה לפיכך יהו חייבין עליו כרת תאמר בשאור שאינו ראוי לאכילה לפיכך לא היו חייבין עליו כרת ת"ל כי כל אוכל מחמצת ונכרתה. אקרא אני את השאור ק"ו לחמץ מה השאור שאינו ראוי לאכילה חייבין עליו כרת חמץ שאינו ראוי לאכילה דין הוא שחייבין עליו כרת. לא אם אמרת בשאור שהוא מחמיץ לאחרים לכך חייבין עליו כרת תאמר בחמץ שאינו מחמיץ לאחרים לא חייבין עליו כרת ת"ל כי כל אוכל חמץ ונכרתה כי כל אוכל מחמצת ונכרתה וגו' עד שיאמרו שני כתובין, ואם לא, לא שמענו. **ו.** עי' שם: בגר ובאזרח הארץ. לפי שהוא מעשה בישראל צריך להביא הגרים אף בכל שהוא מעשה בישראל. **ז.** עי' מכילתא (בא פרשה י): כי כל אוכל מחמצת למה נאמר לפי שנא' כי כל אוכל חמץ אין לי אלא חמץ שחייבין עליו כרת שאור מנין ת"ל כי כל אוכל מחמצת ונכרתה עד שלא יאמר יש לי בדין. מה אם חמץ שאינו מחמיץ לאחרים חייבין עליו כרת שאור שהוא מחמיץ לאחרים אינו דין שחייבין עליו כרת לא אם אמרת בחמץ שהוא ראוי לאכילה לפיכך יהו חייבין עליו כרת תאמר בשאור שאינו ראוי לאכילה לפיכך לא יהו חייבין עליו כרת ת"ל כי כל אוכל מחמצת ונכרתה. **ח.** עי' שם: כל מחמצת לא תאכלו. למה נאמר לפי שנאמר כי כל אוכל חמץ ונכרתה כי כל אוכל מחמצת ונכרתה אין לי אלא אלו, תערובתן מנין, ת"ל כל מחמצת לא

כא וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ
הַפָּסַח׃ כב וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם
אֲשֶׁר־בַּסַּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי
הַמְּזוּזֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ
אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר׃ כג וְעָבַר יְהוָה לִנְגֹּף
אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת־הַדָּם עַל־הַמַּשְׁקוֹף וְעַל
שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וּפָסַח יְהוָה עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן
הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל־בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף׃ כד וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק־לְךָ וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם׃
כה וְהָיָה כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לָכֶם

אונקלוס

(כא) וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל
וַאֲמַר לְהוֹן אִתְנַגִּידוּ[ת] וְסָבוּ לְכוֹן
מִן בְּנֵי[א] עָנָא לְזַרְעַיַתְכוֹן וְכוּסוּ
פִּסְחָא׃ (כב) וְתִיסְבוּן אֵיסָרַת אֵיזוֹבָא
וְתִטְבְּלוּן בִּדְמָא דִּבְמָנָא וְתַדּוּן[ב]
לְשַׁקֻּפָא וּלְתַרְתֵּין סִיפַּיָּא[ג] מִן דְּמָא
דִּבְמָנָא[ד] וְאַתּוּן לָא תִּפְּקוּן אֱנַשׁ
מִתְּרַע בֵּיתֵיהּ עַד צַפְרָא׃ (כג) וְיִתְגְּלֵי[ה]
יְיָ לְמִמְחֵי[ו] יַת מִצְרָאֵי[ז] וְיֶחֱזֵי יַת
דְּמָא עַל שַׁקֻּפָא וְעַל תְּרֵין סִיפַּיָּא
וְיֵחוֹס[ח] יְיָ עַל תַּרְעָא וְלָא יִשְׁבּוֹק
מְחַבְּלָא לְמֵיעַל לְבָתֵּיכוֹן לְמִמְחֵי[ט]׃
(כד) וְתִטְרוּן יַת פִּתְגָמָא הָדֵין לְקַיָּם
לָךְ וְלִבְנָךְ עַד עַלְמָא׃ (כה) וִיהֵי
אֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דִיהַב יְיָ לְכוֹן

ת. משכו. א. מבני. ב. שבכלי ותזו.
ג. מזוזות. ד. שבכלי. ה. ויתגלה.
ו. להכות. ז. המצרים. ח. וירחם.
ט. להכות.

רש"י

רוויה ליאכל בכל מושבותיכם, פרט למעשר שני וחלות תודה (שאינה רוויה להאכל בכל מושבות אלא בירושלים)[ט]: (כא) משכו. מי שיש לו לאן ימשוך משלו (מכילתא בא יא): וקחו. מי שאין לו יקח מן השוק (שם): למשפחתיכם. שה לבית אבות: (כב) אזוב. מין ירק שיש לו גבעולין: אגדת אזוב. ג׳ קלחין קרויין אגודה[י]: אשר בסף. בכלי (ירושלמי פסחים פ״ט ה״ט), כמו סִפּוֹת כֶּסֶף (מלכים ב׳ יב יד): מן הדם אשר בסף. למה חזר ושנאו, שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות, לכך נאמר עוד אשר בסף, שתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף, על כל הגעה טבילה[כ]: ואתם לא תצאו וגו׳. מגיד, שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל, אינו מבחין בין צדיק לרשע, ולולה רשות למשחית למחבלים הוא, שנאמר בּוֹ תִרְמֹשׂ כָּל חַיְתוֹ יָעַר[מ] (תהלים קד כ): (כג) ופסח. ומחל וי״ל ודלג[נ]: ולא יתן המשחית. ולא יתן לו יכולת לבא, כמו וְלֹא נָתְנוֹ אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי (בראשית לא ז): (כה) והיה כי תבאו. תלה הכתוב מצוה זו בביאתם לארץ, ולא נתחייבו

מקורי רש"י

תאכלו. **ט.** עי׳ מכילתא שם: בכל מושבותיכם תאכלו מצות. למה נאמר, לפי שנאמר (דברים י״ד) ואכלת לפני ה׳ אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך הרי שהעלה מעשר שני לירושלים שומע אני יצא בה ידי חובתו משום מצה, ת״ל בכל מושבותיכם, יצא זה שאינו נאכל בכל מקום. ומנין שלא יצא לא בלחם הפנים ולא בשירי מנחות ולא בחלות תודה ולא ברקיקי נזיר ולא בבכורים, ת״ל בכל מושבותיכם תאכלו מצות. יצאו אלו שאינן נאכלים בכל מושבותיכם. משמע מוציא אני את אלו, ומביא האספגנין והדובשנין והאסקריטין וחלות. **י.** עי׳ פרה (פרק יא משנה ט): מצות אזוב, שלשה קלחים ובהם שלשה גבעולין. רבי יהודה אומר, של שלשה שלשה. **כ.** עי׳ מכילתא בא פרשה יא: מן הדם אשר בסף. למה נאמר, והלא כבר נאמר וטבלתם בדם אשר בסף לפי שהוא אומר ולקחו מן הדף שומע אני טבילה אחת בכולם ת״ל והגעתם אל המשקוף על כל הגעה טבילה. **ל.** עי׳ שם: ואתם לא תצאו. מגיד משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע, שנא׳ (ישעיה כ״ו) לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך וגו׳ ואומר (יחזקאל כ״א) הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע ואומ׳ (שמות ל״ג) והיה בעבור כבודי ואומר׳ ואתם לא תצאו וגו׳. **מ.** עי׳ זוהר בראשית לד ע״ב: ר׳ חזקיה אמר הרומשת השורצת מבעי ליה, אלא כדאמרינן רמש לילא ועל דא (תהלים ק״ד) בו תרמוש כל חיתו יער, דכולהו שלטאן בשעתא דאיהי שלטא. **תרגום:** רבי חזקיה אמר ״הרומשת״, ״השורצת״ היה צריך לומר, אלא כפי שאמרנו ״רמש״ - לילה, וע״ז, ״בו תרמוש כל חיתו יער״ שכלם שולטות בשעה שהיא שולטת. **נ.** עי׳ לעיל פסוק יג הערה כ, ועי׳ תנחומא (בשלח פרק כז): הדם מהני למלאך המשחית או לישראל אלא בזמן שהיו ישראל נותנין מן הדם על פתחיהם הקב״ה נגלה וחס עליהן שנא׳ וראיתי את הדם ופסחתי וגו׳ ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף.

כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת׃
כו וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה
הַזֹּאת לָכֶם׃ כז וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח־פֶּסַח הוּא לַיהוָה
אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בָּתֵּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ
אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם
וַיִּשְׁתָּחֲווּ׃ כח וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ס ששי כט וַיְהִי
בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיהוָה הִכָּה כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי

אונקלוס

כְּמָא דְמַלֵּיל וְתִטְרוּן יַת פּוּלְחָנָא
הָדֵין׃ (כו) וִיהֵי אֲרֵי יֵימְרוּן לְכוֹן
בְּנֵיכוֹן מָא פּוּלְחָנָא הָדֵין לְכוֹן׃
(כז) וְתֵימְרוּן דְּבַח חַיָּס הוּא קֳדָם יְיָ
דְּחַס עַל בָּתֵּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם
כַּד מְחָא יַת מִצְרָאֵי וְיַת בָּתָּנָא
שֵׁיזִיב וּכְרַע עַמָּא וּסְגִידוּ׃
(כח) וַאֲזָלוּ וַעֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא
דְּפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עָבְדוּ׃
(כט) וַהֲוָה בְּפַלְגוּת לֵילְיָא וַיְיָ קְטַל
כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא
דְּפַרְעֹה דְּעָתִיד לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי
מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְשִׁבְיָא

י. רחמים. כ. לפני. ל. שחס. מ. כאשר הכה את המצרים. נ. הרג. ס. שעתיד לשבת. ע. מלכותו.

רש"י

במדבר אלא פסח אחד שעשו בשנה השנית על פי הדבור: **כאשר דבר**. והיכן דבר, וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ וגו' (לעיל ו ח)ע: (כז) **ויקד העם**. על בשורת הגאולה, ובאת הארץ, ובשורת הבנים שיהיו להם: (כח) **וילכו ויעשו בני ישראל**. וכי כבר עשו, והלא מראש חודש נאמר להם, אלא מכיון שקבלו עליהם, מעלה עליהם הכתוב כאלו עשו: **וילכו ויעשו**. אף ההליכה מנה הכתוב, ליתן שכר להליכה ושכר לעשייה: **כאשר צוה ה' את משה ואהרן**. להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן, ומהו כן עשו, אף משה ואהרן כן עשו: (כט) **וה'**. כל מקום שנאמר וה', הוא ובית דינו, שהוי"ו לשון תוספת הוא, כמו פלוני ופלוניש: **הכה כל בכור**. אף של אומה אחרת והוא במצריס: **מבכור פרעה**. אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורים, ועליו הוא אומר [בְּעַבּוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ (לעיל ט טז)] (בְּעַבּוּר הַרְאֹתְךָ אֶת כֹּחִי)א: **עד בכור השבי**. שהיו שמחין לאידם של ישראלב, ועוד שלא יאמרו ירא אתנו הביאה הפורענות זוג. ובכור השפחה בכלל היה, שהרי מנה מן המשוב שבכלן עד הפחות, ובכור השפחה משוב מבכור השבי:

מקורי רש"י

ס. עי' מכילתא בא (פרשה יב) והיה כי תבאו אל הארץ תלה הכתוב לעבודה הזאת מביאתן לארץ ולהלן כאשר דבר. והיכן דבר, והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו'. **ע.** עי' מכילתא (בא פרשה יב): כאשר דבר, והיכן דבר, והבאתי אתכם אל הארץ וגו'. **פ.** עי' מכילתא שם: והיה כי יאמרו אליכם בניכם. בשורה רעה נתבשרו ישראל באותה שעה שסוף התורה עתידה להשתכח. ויש אומרים בשורה טובה נתבשרו ישראל באותה שעה שהן עתידין לראות בנים ובני בנים להם, שנא' ויקוד העם וישתחוו וגו' למה השתחוו משום שנא' (שמות י"ג) וחמושים עלו בני ישראל אחד מחמשה וי"א א' מחמשי' וי"א אחד מחמש מאות עלו וכו'. **צ.** עי' שם: ויעשו. וכי כבר עשו, אלא משקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם כאלו עשו וכו'. **ק.** עי' שם: וילכו ויעשו. ליתן שכר להליכה ושכר לעשייה. **ר.** עי' שם: כאשר צוה ה' את משה ואהרן כן עשו להודיעך שבחן של ישראל שכשם שאמרו להם משה ואהרן כן עשו. דבר אחר מה ת"ל כן עשו אלא אף משה ואהרן עשו כן. **ש.** עי' ירושלמי ברכות פרק ט הלכה ה: אמר רבי אלעזר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו. בנין אב שבכולם וה' דבר עליך רעה. **ת.** עי' מכילתא בא פרשה יג: וה' הכה כל בכור בארץ מצרים, אפילו ממקומות אחרים. **א.** עי' שם: מבכור פרעה היושב על כסאו בא הכתוב ללמדך על פרעה שהוא בכור אתה אומר ללמדך על פרעה שהוא בכור או לא בא אלא ללמד על בנו שהוא בכור כשהוא אומר היושב על כסאו הרי בנו אמור הא מה ת"ל מבכור פרעה בא הכתוב ללמדך על פרעה שהוא בכור. והוא נשתייר מכל הבכורות ועליו הכתוב אומר ואולם בעבור זאת העמדתיך. **ב.** עי' מכילתא (בא פרשה יג): ללמדך שכל גזירות שהיה פרעה גוזר על ישראל היו השבויין שמחין בהם שנא' שמח לאיד לא ינקה (משלי יז ה) וכתיב בנפול אויבך אל תשמח (שם כד יז) וכתיב בן אדם יען אשר אמרה צר על ירושלם האח וגו' (יחזקאל כו ב) וכתיב לכן כה אמר יי' צבאות הנני עליך צור והעליתי עליך גוים רבים כהעלות הים לגליו (שם ג) ולא שבויים בלבד אלא אפילו עבדים ושפחות שנאמר עד בכור השפחה. **ג.** עי' שם: עד בכור השבי. וכי שבוה' מה חטאו, אלא שלא יהו השבויין אומ' יראתינו הביאה עליו את הפורענות קשה יראתן שעמדה על עצמן קשה יראתינו שלא שלטה בנו הפורענות.

אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכָל בְּכוֹר בְּהֵמָה: ל וַיָּקָם
פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא וְכָל־עֲבָדָיו וְכָל־מִצְרַיִם וַתְּהִי
צְעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין־שָׁם
מֵת: לא וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וְלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ
צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַּם־אַתֶּם גַּם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ
עִבְדוּ אֶת־יְהוָה כְּדַבֶּרְכֶם: לב גַּם־צֹאנְכֶם גַּם־
בְּקַרְכֶם קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וָלֵכוּ וּבֵרַכְתֶּם
גַּם־אֹתִי: לג וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם לְמַהֵר
לְשַׁלְּחָם מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים: לד וַיִּשָּׂא
הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׂאֲרֹתָם צְרֻרֹת
בְּשִׂמְלֹתָם עַל־שִׁכְמָם: לה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ

אונקלוס

דִּבְּבֵית אֲסִירֵי[פ] וְכֹל בּוּכְרָא דִּבְעִירָא:
(ל) וְקָם פַּרְעֹה לֵילְיָא הוּא וְכָל
עַבְדּוֹהִי וְכָל מִצְרָאֵי[צ] וַהֲוַת צְוַחְתָּא
רַבְּתָא בְּמִצְרָיִם אֲרֵי לֵית בֵּיתָא דְּלָא
הֲוָה תַּמָּן מִיתָא: (לא) וּקְרָא לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן לֵילְיָא וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ
מִגּוֹ עַמִּי אַף אַתּוּן אַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאִיזִילוּ פְּלָחוּ קֳדָם[ק] יְיָ כְּמָא דַהֲוֵיתוּן
אָמְרִין[ר]: (לב) אַף עַנְכוֹן אַף תּוֹרֵיכוֹן
דְּבָרוּ כְּמָא דְּמַלֵּילְתּוּן וְאִיזִילוּ וְצַלּוּ
אַף עָלָי[ש]: (לג) וּתְקִיפוּ מִצְרָאֵי[ת]
עַל עַמָּא לְאוֹחָאָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן מִן
אַרְעָא אֲרֵי אֲמָרוּ כּוּלָּנָא מַיְתִין:
(לד) וּנְטַל עַמָּא יַת לַיְשֵׁיהוֹן
עַד לָא חֲמָע מוֹתַר אַצְוַתְהוֹן[א]
צְרִיר בִּלְבָשֵׁיהוֹן עַל כַּתְפֵיהוֹן:
(לה) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדוּ כְּפִתְגָמָא

פ. האסורים. צ. המצרים. ק. לפני. ר. שהייתם אומרים. ש. והתפללו גם עלי. ת. המצרים. א. בצקם.

רש"י

(ל) ויקם פרעה. ממטתו[ד]: לילה. ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום[ה]: הוא. תחלה, ואחר כך עבדיו, מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן[ו]: כי אין בית אשר אין שם מת. יש שם בכור, מת, אין שם בכור, גדול שבבית קרוי בכור, שנאמר אַף אָנִי בְּכוֹר אֶתְּנֵהוּ (תהלים פט כח). דבר אחר, מגריות מזנות תחת בעליהן ויולדות מרווקים פנויים, והיו להם בכורות הרבה, פעמים הם חמשה לאשה אחת, כל אחד בכור לאביו[ז]: (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק, היכן משה שרוי, היכן אהרן שרוי[ח]: גם אתם. הוגבריס: גם בני ישראל. הטף: ולכו עבדו וגו' כדברכם. הכל כמו שאמרתם, ולא כמו שאמרתי אני, בטל לא אֲשַׁלְּחֵם (לעיל ה ג), בטל מִי וָמִי הַהֹלְכִים (שם י ח), בטל רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם יֻצָּג (שם כד): (לב) גם צאנכם גם בקרכם קחו. ומהו כאשר דברתם, [גַּם אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת (לעיל י כה)[ט]] (קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם (לעיל יב לב)): וברכתם גם אתי. התפללו עלי שלא אמות, שאני בכור[י]: (לג) כלנו מתים. אמרו, לא כגזרת משה הוא, שהרי אמר (לעיל יא ה) וּמֵת כָּל בְּכוֹר, וכאן אף הפשוטים מתים, ה' או י' בבית אחד[כ]: (לד) טרם יחמיץ. המגרייס לא הניחוס לשהות כדי חימוץ: משארתם. שירי מצה ומרור: על שכמם. אע"פ שבהמות הרבה הוליכו עמהם, מחבבים היו את [המצות] (המצווה)[ל]:

מקורי רש"י

ד. עי' מכילתא שם: ויקם פרעה. שומע אני בשלש שעות, שכן דרך מלכים לעמוד בשלשה שעות, ת"ל לילה. אי לילה שומע אני ע"י שרים ושרות ת"ל הוא וכל עבדיו מגיד שפרעה מחזר על בתי עבדיו ועל כל בתי ישראל ומעמידן אחד אחד ממקומו. ה. עי' הערה הקודמת. ו. עי' לעיל הערה ד'. ז. עי' פסיקתא רבתי (פרשה יז): וה' הכה כל בכור, בכור לאיש, בכור לאשה, בכור לזכר, בכור לנקבה. הא כיצד, בא אחד על עשר נשים, והיו יולדות עשרה בנים וכן עשרה אנשים באו על אשה אחת וילדה עשרה בנים. נמצאו כולם בכורים אנשים. ועוד עי' לקמן הערה ט. ח. עי' מכילתא בא (פרשה יג): ויקרא למשה ולאהרן. מגיד שהיה פרעה מחזר ושואל בכל ארץ מצרים היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי. ט. עי' מכילתא שם: ויאמר קומו צאו. אני אמרתי (שמות י') מי ומי ההולכים ואתם אמרתם בנערינו ובזקנינו נלך קומו צאו מתוך עמי. אני אמרתי שם רק צאנכם ובקרכם יוצג ואתם אמרתם גם אתה תתן בידינו וגו' קחו מה שדיברת' ולכו. י. עי' שם: וברכתם גם אותי. והתפללו עלי שתכלה מעלי הפורענות. ועי' עוד לעיל הערה א. כ. עי' שם: כי אמרו כלנו מתים. אמרו ולא כמדת משה, משה אמר ומת כל בכור בארץ מצרים, והיו סבורין שכל מי שיש לו ד' או ה' בנים אין מת אלא הבכור שבהם, והם לא היו יודעין שנשותיהן חשודות בעריות וכולן בכורי' מרווקי' אחריהם. הן עשו בסתר והב"ה פרסם אותם. ל. עי' מכילתא שם: רבי נתן אומר, לא היתה שם בהמה, והרי כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר, ומה תלמוד לומר על שכמם, אלא שהיו מחבבין את המצוות.

כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב
וּשְׂמָלֹת: לו וַיהוָה נָתַן אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם
וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם: פ לז וַיִּסְעוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי
הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף: לח וְגַם־עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם
וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד: לט וַיֹּאפוּ אֶת־הַבָּצֵק
אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ
כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־צֵדָה
לֹא־עָשׂוּ לָהֶם: מ וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ
בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה:

אונקלוס

דְּמֹשֶׁה וּשְׁאִילוּ מִמִּצְרָאֵי[ב] מָנִין דִּכְסַף
וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין[ג]: (לו) וַיְיָ יְהַב
יַת עַמָּא לְרַחֲמִין[ד] בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי[ה]
וְאַשְׁאֵילוּנוּן וְרוֹקִינוּ[ו] יַת מִצְרָאֵי[ז]:
(לז) וּנְטָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס
לְסֻכּוֹת כְּשִׁית מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא
רִיגְלָאָה[ח] בַּר מִטַּפְלָא: (לח) וְאַף
נוּכְרָאִין סַגִּיאִין[ט] סְלָקוּ עִמְּהוֹן וְעָנָא
וְתוֹרֵי בְּעִירָא תַּקִּיף[י] לַחֲדָא:
(לט) וַאֲפוּ יַת לֵישָׁא דְּאַפִּיקוּ מִמִּצְרַיִם
גְּרִיצָן פַּטִּירַן אֲרֵי לָא חֲמָע אֲרֵי
אִתְּרָכוּ מִמִּצְרַיִם וְלָא יָכִילוּ
לְאִתְעַכָּבָא וְאַף זְוָודִין לָא עֲבָדוּ
לְהוֹן: (מ) וּמוֹתַב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּיָתִיבוּ
בְּמִצְרָיִם אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין:

ב. מהמצרים. ג. ולבושים. ד. לאהבה. ה. המצרים. ו. ורוקנו. ז. מצריים. ח. אנשים שהולכים ברגל. ט. זרים הרבה. י. חזק.

רש"י

(לה) **כדבר משה. שאמר להם במצרים, וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ** (לעיל יא ב)[מ]: **ושמלת.** אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב, והמאוחר בפסוק חשוב[נ]: (לו) **וישאלום.** אף מה שלא היו שואלים מהם היו נותנים להם, אתה אומר אחד טול שנים ולך[ס]: **וינצלו.** ורוקינו[ע]: (לז) **מרעמסס סכתה.** ק"ך מיל היו, ובאו שם לפי שעה, שנאמר **וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים**[פ] (לקמן יט ד): **הגברים.** מבן עשרים שנה ומעלה: (לח) **ערב רב.** תערובות אומות של גרים: (לט) **עגות מצות.** חררה של מצה. בצק שלא החמיץ קרוי מצה: **וגם צדה לא עשו להם.** לדרך. מגיד שבחן של ישראל, שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה, אלא האמינו והלכו, הוא שמפורש בקבלה **זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה** (ירמיה ב ב), ומה שכר מפורש אחריו (שם ג) **קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַה' וגו'**[צ]: (מ) **אשר ישבו במצרים.** אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם: **שלשים שנה וארבע מאות שנה.** בין הכל, משגולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה, משהיה לו זרע לאברהם נתקיים (בראשית טו יג) **כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ**, ושלשים שנה היו משגגזרה גזירת בין הבתרים עד שגולד יצחק. ואי אפשר לומר בארץ מצרים לבדה, שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה, לא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמנים של משה, לא תמצאם כל כך, ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים, והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת, והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם, הרי שלא תמצא ארבע מאות לבדאת מצרים, והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות, אפילו בחברון, [כענין] שנאמר **אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק** (בראשית לה כז), ואומר **אֵת אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם אֲשֶׁר גָּרוּ בָהּ** (לעיל ו ד), לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך, משהיה לו

מקורי רש"י

מ. עי' שם: ובני ישראל עשו כדבר משה וכי מה אמר להם משה במצרים הרי הוא אומר דבר נא באזני העם וישאלו וגו' וכן עשו בני ישראל. **נ.** עי' שם: וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות שאין ת"ל ושמלות אלא הכסות היתה חביבה עליהם יותר מכסף וזהב. **ס.** עי' שם: ר' נתן אומר אין צריך לומר וישאילום אלא מה שלא שאלו היו משאילים אותם היה אומר לו תן לי חפץ פלוני והיה אומר לו טול לך ואחר כיוצא בו. **ע.** עי' ברכות ט ע"ב: וינצלו את מצרים אמר רבי אמי מלמד שעשאוה כמצודה שאין בה דגן וריש לקיש אמר עשאוה כמצולה שאין בה דגים. **פ.** עי' מכילתא בא (פרשה יד): ויסעו בני ישראל מרעמסס לסכות מאה ועשרים פרסה מהלך ארב' מיל פרסהוכו' נסעו בני ישראל מרעמסס לסוכות לקיים מה שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים וגו'. **צ.** עי' מכילתא שם: וגם צדה לא עשו להם. להודיע הקדוש, ב"ה, שבחן של ישראל, עד שלא אמרו למשה היאך נצא למדבר ואין לנו צדה לדרך, אלא האמינו והלכו אחר משה. ועליהם מפורש בקבלה (ירמיה ב') הלוך וקראת באזני ירושלם. מה שכר נטלו, (שם) קדש ישראל לה'.

מא וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל־צִבְאוֹת יְהוָה
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: מב לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהוָה
לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהוָה
שִׁמֻּרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם: פ מג וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח כָּל־בֶּן־
נֵכָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ: מד וְכָל־עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת־כֶּסֶף
וּמַלְתָּה אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ: מה תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר

אונקלוס

(מא) וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וַהֲוָה בִּכְרָן יוֹמָא הָדֵין נְפָקוּ כָּל חֵילָיָא דַיְיָ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: (מב) לֵיל נְטִיר[כ] הוּא קֳדָם[ל] יְיָ לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם הוּא לֵילְיָא הָדֵין קֳדָם[מ] יְיָ נְטִיר[נ] לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָרֵיהוֹן: (מג) וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן דָּא גְזֵירַת פִּסְחָא כָּל בַּר יִשְׂרָאֵל דְּאִשְׁתַּמַּד[ס] לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ: (מד) וְכָל עֲבַד גְּבַר זְבִינֵי כַסְפָּא וְתִגְזַר יָתֵיהּ בְּכֵן יֵיכוֹל בֵּיהּ: (מה) תּוֹתָבָא וַאֲגִירָא

כ. שמור. ל. לפני. מ. לפני. נ. שמור. ס. ישראל שהשתמד.

רש"י

זרע, וכשתמנה ארבע מאות שנה משנולד יצחק, תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י שנה, וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך[ק]: (מא) ויהי מקץ שלשים שנה וגו' ויהי בעצם היום הזה. מגיד, שכיון שהגיע הקץ, לא עכבן המקום כהרף עין, בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו, בט"ו בניסן נולד יצחק, ובט"ו בניסן נגזרה גזירת בין הבתרים[ר]: (מב) ליל שמרים. שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים: הוא הלילה הזה לה'. הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך[ש]: שמרים לכל בני ישראל לדרתם. מְשֻׁמָּר ובא מן המזיקין, כענין שנאמר וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית וגו'[ת] (פסוק כג): (מג) זאת חקת הפסח. בי"ד בניסן נאמרה להם פרשה זו: כל בן נכר. שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, ואחד נכרי ואחד ישראל [מומר] (משומד) במשמע[א]: (מד) ומלתה אתו אז יאכל בו. רבו, מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח, דברי רבי יהושע. רבי אליעזר אומר, אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח, א"כ מה תלמוד לומר אז יאכל בו, העבד (מכילתא בא טו): (מה) תושב. זה גר תושב (שם): ושכיר. זה הנכרי (שם), ומה תלמוד לומר, והלא ערלים הם ונאמר (פסוק מח) וְכָל עָרֵל לֹא יֹאכַל בּוֹ, אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר[ב]:

מקורי רש"י

ק. עי' מסכת סופרים פ"א: וי"ג דבר שינו בה. ואלו הן: אלהים ברא בראשית (בראשית א) ויאמר אלהים אעשה אדם בצלם ובדמות (שם) ויכל בששי וישבות בשביעי (שם ב) זכר ונקבה בראו (שם ה) הבה ארדה ואבלה שם (שם יא) ותשחק בקרוביה לאמר (שם יח) כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו אבוס (שם מט) ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושאי אדם (שמות ד) ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים ובארץ כנען שלשים שנה וארבע מאות שנה (שם יב) ואל זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו (שם כד) לא חמד אחד מהם נשאתי (במדבר טז) את צעירת הרגלים (ויקרא יא דברים יד) אשר חלק ה' אלהיך אתם להאיר לכל העמים תחת כל השמים (דברים ד) אשר לא צויתי לעבדם (שם יז). ר. עי' מדרש תנחומא בא פרק ט: ויהי מקץ שלשים שנה וגו' כשהגיע הקץ לא עכבם כהרף עין בט"ו בניסן נגזרה גזירה ונדבר עם אברהם אבינו בין הבתרים בט"ו בניסן באו מלאכי השרת לבשרו על יצחק בט"ו בניסן נולד יצחק בט"ו בניסן נגאלו ממצרים בט"ו בניסן עתידין להגאל משעבוד גליות. ש. עי' מכילתא בא (פרשה יד): הוא הלילה הזה לה'. אלא הוא הלילה שאמר הב"ה לאברהם אבינו אברהם בלילה הזה אני גואל את בניך וכשהגיע הקץ לא עכבן הב"ה כהרף עין. ת. עי' פסחים (קט ע"ב): אמר רב נחמן אמר קרא ליל שמרים ליל המשומר ובא מן המזיקין. ועי' ראש השנה (יא ע"ב): יהושע אומר בניסן נגאלו בניסן עתידין ליגאל מנלן אמר קרא ליל שמורים ליל המשומר ובא מששת ימי בראשית ואידך לילה המשומר ובא מן המזיקין. א. עי' זבחים (כב ע"ב): תנו רבנן, בן נכר יכול בן נכר ממש תלמוד לומר ערל לב אם כן מה תלמוד לומר בן נכר שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ואין לי אלא ערל לב ערל בשר מנין תלמוד לומר וערל בשר וצריכי דאי כתב רחמנא ערל בשר משום דמאיס אבל ערל לב דלא מאיס אימא לא ואי אשמעינן ערל לב משום דאין לבו לשמים אבל ערל בשר דלבו לשמים אימא לא, צריכי. ב. עי' מכילתא בא (פרשה טו): רבי יצחק אומר תושב ושכיר למה נאמר והלא כבר נאמר כל בן נכר לא יאכל בו אבל אם היה ערבי מהול וגבעוני כשר שומע אני יוכשר לאכל בפסח תלמוד לומר תושב ושכיר.

לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מו בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל לֹא־תוֹצִיא
מִן־הַבַּיִת מִן־הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ־בוֹ׃
מז כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ מח וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ
גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה הִמּוֹל לוֹ כָּל־זָכָר וְאָז יִקְרַב
לַעֲשֹׂתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וְכָל־עָרֵל לֹא־יֹאכַל
בּוֹ׃ מט תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָאֶזְרָח וְלַגֵּר הַגָּר
בְּתוֹכְכֶם׃ נ וַיַּעֲשׂוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ס נא וַיְהִי
בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־צִבְאֹתָם׃ פ שביעי יג א וַיְדַבֵּר

אונקלוס

לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ׃ (מו) בַּחֲבוּרָא[ע] חֲדָא
יִתְאָכִיל לָא תַפְקוּן מִן בֵּיתָא מִן
בִּסְרָא לְבָרָא וְגַרְמָא לָא תִתְבְּרוּן
בֵּיהּ׃ (מז) כָּל כְּנִישְׁתָּא[פ] דְיִשְׂרָאֵל
יַעֲבְדוּן יָתֵיהּ׃ (מח) וַאֲרֵי יִתְגַּיַּיר עִמָּךְ
גִּיּוֹרָא וְיַעֲבֵיד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ יִגְזַר
לֵיהּ כָּל דְּכוּרָא וּבְכֵן יִקְרַב לְמַעְבְּדֵיהּ
וִיהֵי כְּיַצִּיבָא דְאַרְעָא וְכָל עַרְלָא לָא
יֵיכוֹל בֵּיהּ׃ (מט) אוֹרַיְתָא חָדָא תְּהֵי
לְיַצִּיבָא וּלְגִיּוֹרָא דְאִיתְגַּיַּיר בֵּינֵיכוֹן׃
(נ) וַעֲבָדוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא
דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן כֵּן
עֲבָדוּ׃ (נא) וַהֲוָה בְּכַרְן[צ] יוֹמָא הָדֵין
אַפֵּיק יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן׃ (א) וּמַלֵּיל

ע. בחבורה. פ. אסיפה. צ. בהארת היום.

רש"י

(מו) **בבית אחד יאכל.** בחבורה אחת, שלא יעשו הגמנין עליו שתי חבורות ויחלקוהו, אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו, וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחוץ וירדו גשמים שלא יכנסו לבית, תלמוד לומר (פסוק ז) **על הבתים אשר יאכלו אותו: לא תוציא מן הבית. מן החבורה[ד]: ועצם לא תשברו בו.** הראוי לאכילה, כגון שיש עליו כזית בשר ים בו משוס שבירת עצם, אין עליו כזית בשר [או מוח], אין בו משוס שבירת עצם[ה]: (מז) **כל עדת ישראל יעשו אתו.** למה נאמר, לפי שהוא אומר בפסח מצרים (פסוק ג) **שה לבית אבת,** שנמנו עליו למשפחות, יכול אף פסח דורות כן, תלמוד לומר כל עדת ישראל יעשו אותו[ו]: (מח) **ועשה פסח.** יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד, תלמוד לומר והיה כאזרח הארץ, מה אזרח בארבעה עשר אף גר בארבעה עשר[ז]: **וכל ערל לא יאכל בו.** להביא את שמתו אחיו מחמת מילה, שאינו [מומר] (משומד) לערלות ואינו נלמד מכל בן נכר לא יאכל בו (פסוק מג)[ח]: (מט) **תורה אחת** וגו'. להשוות גר לאזרח אף לשאר מצות שבתורה[ט]:

מקורי רש"י

ג. עי' שם: בבית אחד יאכל. בחבורה א' הכתוב מדבר. אתה אומר בחבורה א' או אינו אלא בבית אחד כמשמעו כשהוא אומ' על הבתים אשר יאכלו אותו בהם שומע אני שהוא נאכל בבתים הרבה הא מה תלמוד לומר בבית אחד יאכל בחבורה אח' ומה אני מקיים על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן אמרו הפסח נאכל בשני מקומות ואין נאכל בשני חבורות. רבי שמעון בן יוחאי אומר בשני מקומות כיצד היו בבית אחד ובקעה עליהם הקורה ויוצאים לחוץ היו בחצר וירדו גשמים עליהם ונכנסו בתוך הבית נמצא אוכלים אותו בשני מקומות. **ד.** עי' שם: לא תוציא מן הבית וגו'. חוץ לחבורה. אתה אומר חוצה חוץ לחבורה או אינו אלא חוץ לבית תלמוד לומר חוצה חוץ לאכילתו. הא אם הוציא עבר על מצוה שומע אני יהא כשר והדין נותן הואיל ושלמים קדשים קלים והפסח קדשים קלים אם למדת על שלמים אם הוציאן לחוץ פסלן יכול אף הפסח אם הוציאו לחוץ פסלו הא מה תלמוד לומר לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה חוץ לחבורה. **ה.** עי' שם: ועצם לא תשברו בו. חלמה נאמר והלא כבר נאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה לפי שנאמר ואכלו את הבשר שחוצה לעצם. אתה אומר הבשר שחוצה לעצם או אינו אלא הבשר שבתוך העצם הא מה אני מקיים ועצם לא תשברו בו עצם שיש בו בשר או עצם שאין בו בשר תלמוד לומר ועצם לא תשברו בו עצם שיש בו בשר. **ו.** עי' ילקוט שמעוני תורה (רמז ריב): כל עדת ישראל יעשו אותו למה נאמר. לפי שהוא אומר משכו וקחו לכם צאן. כשם שפסח מצרים אינו כשר אלא למשפחות כך פסח דורות לא יהא כשר אלא למשפחה תלמוד לומר כל עדת ישראל יעשו אותו מגיד שפסח נאכל בערבוביא. **ז.** עי' מכילתא בא פרשה טו: וכי יגור אתך גר. שומע אני כשנתגייר יעשה פסח מיד, ת"ל והיה כאזרח הארץ. מה אזרח בי"ד אף גר בי"ד. **ח.** עי' מכילתא (פרשת בא פרשה טו): כל ערל לא יאכל בו. למה נאמר והלא כבר נאמר כל בן נכר לא יאכל בו אבל ישראל ערל שומע אני יהא כשר לאכול פסח ת"ל כל ערל לא יאכל בו. **ט.** עי' מכילתא בא (פרשה טו): תורה אחת יהיה לאזרח. למה נאמר, והלא כבר נאמר והיה כאזרח הארץ ומה ת"ל תורה אחת יהיה לאזרח לפי שהוא אומר וכי יגור אתך גר אין לי אלא פסח שהשוה בו הגר לאזרח, שאר כל מצות שבתורה מנין, ת"ל תורה אחת יהיה לאזרח בא הכתוב והשוה את הגר לאזרח בכל מצות שבתורה.

יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב קַדֶּשׁ־לִי כָל־בְּכוֹר
פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי
הוּא: ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זָכוֹר אֶת־הַיּוֹם
הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי
בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל
חָמֵץ: ד הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב:
ה וְהָיָה כִי־יְבִיאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי
וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ
לָתֶת לְךָ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת־
הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: ו שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל

אונקלוס

יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: (ב) אַקְדֵּישׁ
קֳדָמַי[א] כָּל בּוּכְרָא פָּתַח כָּל וַלְדָא
בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא דִּילִי[ב]
הוּא: (ג) וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא הֱווֹ
דְּכִירִין[ג] יַת יוֹמָא הָדֵין דִּנְפַקְתּוּן
מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדּוּתָא אֲרֵי בִּתְקוֹף
יָד אַפֵּיק יְיָ יַתְכוֹן מִכָּא וְלָא יִתְאָכִיל
חָמִיעַ: (ד) יוֹמָא הָדֵין אַתּוּן נַפְקִין
בְּיַרְחָא דַּאֲבִיבָא: (ה) וִיהֵי אֲרֵי
יַעֲלִינָךְ יְיָ לְאַרַע כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי
וֶאֱמוֹרָאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי[ד] דְּקַיֵּם
לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ אֲרַע עַבְדָא חָלָב
וּדְבָשׁ וְתִפְלַח יַת פּוּלְחָנָא הָדָא
בְּיַרְחָא הָדֵין: (ו) שַׁבְעָה יוֹמִין תֵּיכוּל

א. לפני. ב. שלי. ג. היו זכורים.
ד. הכנעניים והחיתיים והאמוריים והחיויים והיבוסיים.

רש"י

יג (ב) **פטר כל רחם.** שפתח את הרחם תחלה, כמו פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן (משלי יז יד). וכן יַפְטִירוּ בְּשָׂפָה (תהלים כב ח), יפתחו שפתים: **לי הוא.** לעצמי קניתים, ע"י שהכיתי בכורי מצרים: (ג) **זכור את היום הזה.** למד, שמזכירין יציאת מצרים בכל יום[א]: (ד) **בחדש האביב.** וכי לא [היינו] (היו) יודעין באיזה חדש יצאו, אלא כך אמר להם, ראו חסד שגמלכם, שהוציא אתכם בחדש שהוא בָּשֵׁר לצאת, לא חמה, ולא צנה, ולא גשמים, וכן הוא אומר מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת (תהלים סח ז), חֹדֶשׁ שהוא כשר לצאת[ב]: (ה) **אל ארץ הכנעני** וגו'. אע"פ שלא מנה אלא חמשה עממין, כל שבעה גויים במשמע, שכולן בכלל כנעני הם, ואחת ממשפחת כנען היתה שלא נקרא לה שם, אלא כנעני[ג]: **נשבע לאבתיך** וגו'. באברהם הוא אומר, בַּיּוֹם הַהוּא אָמוֹר כָּרַת ה' אֶת אַבְרָם וגו' (בראשית טו יח), וביצחק הוא אומר גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וגו' (שם כו ג), וביעקב הוא אומר הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ וגו'[ד] (שם כח יג): **זבת חלב ודבש.** חלב זב מן העזים, והדבש זב מן התמרים ומן התאנים[ה]: **את העבדה הזאת.** של פסח, והלא כבר נאמר למעלה (יב כה) וְהָיָה כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ וגו', ולמה חזר ושנאה, בשביל דבר שנתחדש בה, בפרשה ראשונה נאמר וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם (שם כו), בדבן רשע הכתוב מדבר שהוציא את עצמו מן הכלל, וכאן (פסוק ח) וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בדבן שאינו יודע לשאול, והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגדה המושכין את הלב[ו]:

מקורי רש"י

א. מכילתא (בא פרשה טז): ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וגו' אין לי אלא שמזכירים יציאת מצרים בימים וכו'. **ב.** עי' מכילתא שם (פרשה טז): היום אתם יוצאים בחדש האביב. שאין ת"ל חדש האביב אלא חדש שהוא כשר לא חמה קשה ולא גשמים. וכן הוא אומר תהלים ס"ח מושב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות שאין ת"ל בכושרות מה ת"ל בכושרות אלא חדש שהוא כשר לכם לא חמה קשה ולא גשמים. **ג.** מכילתא עי' שם (פרשה יז): והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני. בארץ שבע' עממים הכתוב מדבר. אתה אומר או אינו אלא בארץ ה' עממין הכתוב מדבר אתה אומר נאמר כאן ביאה ונאמר להלן ביאה מה להלן בארץ ה' עממין שהן ז' במקום אחד הכתוב מדבר אף כאן בארץ ה' עממון שהן ז' הכתוב מדבר. ר' יוסי הגלילי אומ' אשר נשבע לאבותיך לתת לך למה נאמר. לפי שהוא אומר דברים כ"ו ולקחת מראשית כל פרי האדמה שומע אני כל הפירות במשמע הרי אתה דן נאמר כאן שבועה ונאמר להלן שבועה מה להלן בארץ ה' עממים שהם ז' במקום א' אף כאן בארץ ה' עממין שהן ז' במקום א'. ר' יאשיה אומר נאמר כאן ארץ זבת ודבר ונאמר להלן שם ארץ שבת חלב ודבש מה להלן בארץ ה' עממי' שהן ז' במקום א' אף כאן בארץ ה' עממי' שהן שבעה במקום אחד. **ד.** עי' שם: אשר נשבע לאבותיך. והיכן נשבע לאבותיך, באברהם הוא אומר (בראשית טו) ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית, ביצחק מה הוא אומר (שם כו) גור בארץ הזאת, ביעקב הוא אומר (שם כח) הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו'. **ה.** עי' כתובות (קיא ע"ב): רמי בר יחזקאל איקלע לבני ברק, חזנהו להנהו עיזי דקאכלן תותי תאיני, וקנטיף דובשא מתאיני וחלבא טייף מנייהו ומיערב בהדי הדדי אמר היינו זבת חלב ודבש. **ו.** עי' ירושלמי פסחים (פרק י הלכה ד): תני ר' חייה כנגד ארבעה בנים דיברה תורה בן חכם בן רשע בן טיפש בן שאינו יודע לשאול. בן חכם מהו אומר (דברים ו כ) מה

מַצּ֑וֹת וּבַיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֗י חַ֤ג לַיהוָֽה׃ ז מַצּוֹת֙ יֵאָכֵ֣ל
אֶת־שִׁבְעַ֣ת הַיָּמִ֔ים וְלֹא־יֵרָאֶ֥ה לְךָ֖ חָמֵ֑ץ וְלֹא־יֵרָאֶ֥ה
לְךָ֖ שְׂאֹ֑ר בְּכָל־גְּבֻלֶֽךָ׃ ח וְהִגַּדְתָּ֥ לְבִנְךָ֖ בַּיּ֣וֹם הַה֑וּא
לֵאמֹ֗ר בַּעֲב֤וּר זֶה֙ עָשָׂ֣ה יְהוָ֔ה לִ֖י בְּצֵאתִ֥י מִמִּצְרָֽיִם׃
ט וְהָיָה֩ לְךָ֨ לְאוֹת֜ עַל־יָדְךָ֗ וּלְזִכָּר֤וֹן בֵּין֙ עֵינֶ֔יךָ לְמַ֗עַן
תִּהְיֶ֤ה תּוֹרַת־יְהוָה֙ בְּפִיךָ֔ כִּ֣י בְיָ֔ד חֲזָקָ֖ה הוֹצִאֲךָ
יְהוָ֥ה מִמִּצְרָֽיִם׃ י וְשָׁמַרְתָּ֣ אֶת־הַחֻקָּ֗ה הַזֹּאת֙
לְמוֹעֲדָ֔הּ מִיָּמִ֖ים יָמִֽימָה׃ פ יא וְהָיָ֣ה כִֽי־יְבִאֲךָ֗ יְהוָה֙
אֶל־אֶ֣רֶץ הַֽכְּנַעֲנִ֔י כַּאֲשֶׁ֥ר נִשְׁבַּ֖ע לְךָ֑ וְלַאֲבֹתֶ֖יךָ

אונקלוס

פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה חַגָּא קֳדָם֗ יְיָ׃ (ז) פַּטִּירָא יִתְאָכֵל יַת שַׁבְעַת יוֹמִין וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חָמִיעַ וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ׃ (ח) וּתְחַוִּי לִבְרָךְ בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בְּדִיל דָּא עֲבַד יְיָ לִי בְּמִפְּקִי מִמִּצְרָיִם׃ (ט) וִיהִי לָךְ לְאַת עַל יְדָךְ וּלְדָכְרָנָא בֵּין עֵינָךְ בְּדִיל דִּתְהֵי אוֹרַיְתָא דַיְיָ בְּפוּמָךְ אֲרֵי בְּיַד תַּקִּיפָא אַפְּקָךְ יְיָ מִמִּצְרָיִם׃ (י) וְתִיטַר יַת קְיָימָא הָדֵין בְּזִמְנֵיהּ מִזְּמַן לִזְמָן׃ (יא) וִיהֵי אֲרֵי יָעֵלִינָךְ יְיָ לְאַרַע כְּנַעֲנָאֵי כְּמָא די קַיֵּים לָךְ וְלַאֲבָהָתָךְ

ה. לפני. ו. בזמנו מזמן לזמן. ז. הכנעניים.

רש"י

(ח) **בעבור זה.** בעבור שאקיים מצותיו, כגון פסח מצה ומרור הללו: **עשה ה' לי.** רמז תשובה לבן רשע לומר, עשה ה' לי ולא לך, שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל: (ט) **והיה לך לאות.** יציאת מצרים תהיה לך לאות: **על ידך ולזכרון בין עיניך.** רומה לומר, שתכתוב פרשיות הללו ותקשרם בראש ובזרוע[ח]: **על ידך.** יד שמאל, לפיכך ידכה מלא בפרשה שנייה (פסוק טז), לדרוש בה יד שהיא כהה[ט]: (י) **מימים ימימה.** משנה לשנה[י]: (יא) **והיה כי יבאך.** יש מרבותינו שלמדו מכאן, שלא קדשו בכורות הנולדים במדבר, והאומר קדשו מפרש ביאה זו, אם תקיימוהו במדבר, תזכו ליכנס לארץ ותקיימוהו שם[כ]: **נשבע לך.** והיכן נשבע לך, וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי וגו'[ל] (לעיל ו ח):

מקורי רש"י

העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אותנו אף אתה אמור לו (שמות יג יד) בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים. בן רשע מהו אומר (שם יב כו) מה העבודה הזאת לכם מה הטורח הזה שאתם מטריחין עלינו בכל שנה ושנה מכיון שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה אמור לו (שם יג ח) בעבור זה עשה ה' לי לי עשה לאותו האיש לא עשה. אילו היה אותו האיש במצרים לא היה ראוי להגאל משם לעולם. טיפש מה אומר (שמות יג יד) מה זאת אף את למדו הלכות הפסח שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן שלא יהא עומד מחבורה זו ונכנס לחבורה אחרת. בן שאינו יודע לשאול את פתח לו תחילה א"ר יוסה מתניתא אמרה כן אם אין דעת בבן אביו מלמדו. **ז.** עי' מכילתא בא (פרשה יז): בעבור זה. למה נאמר לפי שהוא אומר מה העבודה הזאת לכם אלא זה בן רשע הוא שהוציא את עצמו מן הכלל ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה הוציאהו מן הכלל בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לי ולא לך ולפי שהוצאת את עצמך מן הכלל אלו היית שם לא היית נגאל. **ח.** עי' מדרש תנחומא בא (סי' יד): והיה לך לאות על ידך, זו קיבורת בין עיניך זה קדקד, היכא, אמרי דבי רבי ינאי מקום שמוח התינוק רופס, וד' פרשיות של תפילין אלו הן, קדש לי כל בכור, והיה כי יביאך ה', שמע ישראל, והיה אם שמוע. ועי' ספרי דברים ואתחנן (פיסקא לד): ושננתם לבניך, אלו בשנון ואין (שמות יג ב) קדש לי כל בכור, (שם יג יא) והיה כי יביאך בשנון, שהיה בדין אם (במדבר טו לז) ויאמר, שאינו בקשירה הרי הוא בשנון קדש לי, והיה כי יביאך, שהם בקשירה אינו דין שיהו בשנון תלמוד לומר ושננתם אלו בשנון ואין קדש לי, והיה כי יביאך בשנון, ועדיין אני אומר אם ויאמר שקדמוהו מצות אחרות הרי הוא בשנון, עשר הדברות שלא קדמום מצות אחרות אינו דין שיהו בשנון, אמרת קל וחומר הוא, אם קדש לי כל בכור, והיה כי יביאך שהם בקשירה אינם בשנון, עשר הדברות שאינם בקשירה אינו דין שלא יהו בשנון, הרי ויאמר יוכיח לעשר הדברות שאף על פי שאינם בקשירה שיהו בשנון תלמוד לומר ושננתם לבניך אלו בשנון ואין עשר הדברות בשנון. **ט.** עי' מנחות (לז ע"א): ור' יוסי החורם הנחה דבשמאל מנא ליה נפקא ליה מהיכא דנפקא ליה לר' נתן רב אשי אמר מידכה כתיב בה"י כהה. א"ל ר' אבא לרב אשי, ואימא ידך שבכח, א"ל מי כתיב בחי"ת, כתנאי ידכה בה"י זו שמאל. **י.** עי' שמות רבה (פרשה יט פסקה ז): כשם שהשבת מתקיימת אחד לז' ימים כך יהיו אלה שבעת ימים מתקיימים בכל שנה ושנה שנא' (שם) ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה. **כ.** עי' בכורות ד ע"ב: רבי יוחנן אמר קדשו בכורות במדבר דרחמנא אמר ליקדשו כדכתיב קדש לי כל בכור וריש לקיש אמר לא קדשו בכורות במדבר מדכתיב והיה כי יביאך וכתיב בתריה והעברת מכלל דמעיקרא לא קדוש. **ל.** עי' מכילתא בא (פרשה יח): כאשר נשבע לך. והיכן נשבע לו (שמות ו') והבאתי אתכם אל הארץ וגו'. כאשר נשבע לאבותיך.

וּנְתֻנָה לָּךְ׃ יב וְהַעֲבַרְתָּ כָּל־פֶּטֶר־רָחֶם לַיהוָה
וְכָל־פֶּטֶר שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים
לַיהוָה׃ יג וְכָל־פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא
תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה׃
מפטיר יד וְהָיָה כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־
זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה
מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ טו וַיְהִי כִּי־הִקְשָׁה פַרְעֹה

אונקלוס

וְיִתְּנִינָהּ לָךְ׃ (יב) וְתַעֲבֵר כָּל פְּתַח וַלְדָא קֳדָם יְיָ וְכָל פָּתַח וְלַדַּ בְּעִירָא דִּיהוֹן לָךְ דִּיכְרִין תַּקְדִּישׁ קֳדָם יְיָ׃ (יג) וְכָל פָּתַח בּוּכְרָא דְּחַמָּרָא תִּפְרוֹק בְּאִימְרָא וְאִם לָא תִּפְרוֹק וְתִנְקְפֵיהּ וְכָל בּוּכְרָא דֶּאֱנָשָׁא בִּבְנָךְ תִּפְרוֹק׃ (יד) וִיהֵי אֲרֵי יִשְׁאֲלִינָךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר מָא דָא וְתֵימַר לֵיהּ בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדּוּתָא׃ (טו) וַהֲוָה כַּד אַקְשֵׁי פַּרְעֹה

ח. הולד הפותח לפני. ט. הולד הפותח. י. תקדיש לפני. כ. הבכור הפותח.

רש"י

ונתנה לך. תהא בעיניך כאילו נתנה לך בו ביום, ואל תהי בעיניך כירושת אבות[מ]: (יב) והעברת. אין והעברת אלא לשון הפרשה, וכן הוא אומר וְהַעֲבַרְתֶּם אֶת נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ (במדבר כז ח): שגר בהמה. נֶפֶל, ששגרתו אמו ושלחתו בלא עתו, ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו[נ], ואף שאינו נפל קרוי שגר, כמו שֶׁגַר אֲלָפֶיךָ (דברים ז יג), אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל, שהרי כבר כתב כל פטר רחם, ואם תאמר אף בכור בהמה טמאה במשמע, בא ופירש במקום אחר, בְּבָקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ (דברים טו יט). לשון אחר יש לפרש והעברת כל פטר רחם, בבכור אדם הכתוב מדבר: (יג) פטר חמר. ולא פטר שאר בהמה טמאה, גזרת הכתוב היא, לפי שנמשלו בכורי מצרים לחמורים[ס], ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים, (שאין לך אחד מישראל שלא נטל הרבה חמורים) טעונים מכספם ומזהבם של מצרים: תפדה בשה. נותן שה לכהן, ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן: וערפתו. עורפו בקופין מאחוריו והורגו, הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו[ע]: וכל בכור אדם בבניך תפדה. חמש סלעים פדיונו, קונה במקום אחר: (יד) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן, כגון זה, וכגון מָחָר יֹאמְרוּ בְנֵיכֶם לְבָנֵינוּ (יהושע כב כז), דבני גד ובני ראובן[פ]: מה זאת. זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו, וסותם ושואל מה זאת, ובמקום אחר הוא אומר, מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וגו' (דברים ו כ), הרי זאת שאלת בן חכם. דברה תורה כנגד ארבעה בנים, [תס], רשע, ושאינו יודע לשאול, והשואל דרך [חכמה] (סתומה)[צ]:

מקורי רש"י

מ. עי' מכילתא שם: ונתנה לך. שלא תהא בעיניך כירושת אבות אלא תהא בעיניך כאלו היום נתונה לך. נ. עי' שם: כל פטר שגר בהמה. אין פטר שגר בהמה אלא ששגרתו אמו יהא פטור מן הבכורה והבא אחריו אינו בכור. ס. עי' בכורות (ה ע"ב): תניא, ר' יוסי הגלילי אומר: מתוך שנא' אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה, שומע אני אפי' פטרי סוסים וגמלים, ת"ל: פטר חמור - פטר חמור אמרתי לך, ולא פטרי סוסים וגמלים. ועי' במדבר רבה (פרשה ד סי' ה): אמ' הב"ה כתבתי בתורה שיהא פטר חמור נפדה בשה, שנ' ופטר חמור תפדה בשה, אני לא עשיתי כך אלא פדיתי שה בחמור, המצרים נמשלו לחמור אשר בשר חמורים בשרם, וישראל לשה שה פזורה ישראל, הרגתי בכורי מצרים והקדשתי בכורי ישראל כי לי כל בכור. לפי' א"ל הב"ה למשה פקד כל בכר זכר לבני ישראל. ע. עי' תנחומא בא סי' יב: ופודין אותה מהקדש בדק הבית ואם לא תפדה וערפתו למדנו מצות פדייה קודמת למצות עריפה ולמה ערפו אמר הקב"ה אתה אבדת נכסי כהן ערפהו ויאבדו נכסיך ולא תהנה מהם. פ. עי' מכילתא בא (פרשה יח): והיה כי ישאלך בנך מחר. יש מחר עכשו ויש מחר לאחר זמן מה זאת הרי מחר לאחר זמן שמות ח' מחר יהיה האות הזה הרי מחר עכשיו (יהושע כ"ב) מחר יאמרו בניכם לבנינו הרי מחר לאחר זמן. צ. עי' מכילתא שם: מה העדות החקים והמשפטים נמצאת אומר ארבעה בנים הם אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע לשאול חכם מה הוא אומר מה העדות החקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אותנו אף אתה פתח לו בהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם לכם ולא לו ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לי ולא לך אלו היית שם לא היית נגאל. תם מה הוא אומר מה זאת ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים. ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנא' והגדת לבנך ביום ההוא וגו'.

לְשַׁלְּחֹתָנוּ׳ וַיַּהַרֹג יְהוָה כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
מִבְּכֹר אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ
לַיהוָה כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזְּכָרִים וְכָל־בְּכוֹר בָּנַי
אֶפְדֶּה: טז וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וּלְטוֹטָפֹת בֵּין
עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם: ס ס ס

אונקלוס

לְשַׁלָּחוּתָנָא וּקְטַל יְיָ כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דֶאֱנָשָׁא וְעַד בּוּכְרָא דִבְעִירָא עַל כֵּן אֲנָא דָבַח קֳדָם[ל] יְיָ כָּל פָּתַח וְלַד[מ] דִכְרַיָּא וְכָל בּוּכְרָא דִבְנַי אֶפְרוֹק: (טז) וִיהֵי לְאַת עַל יְדָךְ וְלִתְפִילִין[נ] בֵּין עֵינָךְ אֲרֵי בְּתְקוֹף יָד אַפְּקָנָא יְיָ מִמִצְרָיִם:

ל. לפני. מ. הולד הפותח. נ. ולתפילין.

ק״ה פסוקים. ימנ״ה סימן. ומפטירין הדבר אשר דבר ה׳ אל ירמיהו, בירמיה פרק מ״ו

רש״י

(טז) **ולטוטפת בין עיניך. תפילין, ועל שם שהם מרבעה בתים קרוין טוטפת, טט בְּכַתְּפֵי שתים, פת באפריקי שתים**[ק]. ומנחם חברו עם **וְהַטֵּף אֶל דָּרוֹס** (יחזקאל כא ג), **אַל תַּטִּפוּ** (מיכה ב ו), **לשון דבור, כמו** (לעיל פסוק ט) **ולזכרון [בין עיניך המאמורה בפרשה ראשונה], שהרואה אותם קשורים בין העיניים, יזכור הנס וידבר בו:**

חסלת פרשת בא

מקורי רש״י

ק. עי׳ סנהדרין ד ע״ב: והתניא לטטפת לטוטפות הרי כאן ארבע דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר אינו צריך טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים.

הפטרה לפרשת בא

ירמיה מו יג-כח

מו (יג) הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לָבוֹא נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל לְהַכּוֹת אֶת־אֶרֶץ
מִצְרָיִם: (יד) הַגִּידוּ בְמִצְרַיִם וְהַשְׁמִיעוּ בְמִגְדּוֹל וְהַשְׁמִיעוּ בְנֹף וּבְתַחְפַּנְחֵס אִמְרוּ הִתְיַצֵּב וְהָכֵן לָךְ
כִּי־ אָכְלָה חֶרֶב סְבִיבֶיךָ: (טו) מַדּוּעַ נִסְחַף אַבִּירֶיךָ לֹא עָמַד כִּי יְהוָה הֲדָפוֹ: (טז) הִרְבֶּה כּוֹשֵׁל גַּם־נָפַל
אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ קוּמָה | וְנָשֻׁבָה אֶל־עַמֵּנוּ וְאֶל־אֶרֶץ מוֹלַדְתֵּנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַיּוֹנָה: (יז) קָרְאוּ שָׁם
פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם שָׁאוֹן הֶעֱבִיר הַמּוֹעֵד: (יח) חַי־אָנִי נְאֻם־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ כִּי כְתָבוֹר
בֶּהָרִים וּכְכַרְמֶל בַּיָּם יָבוֹא: (יט) כְּלֵי גוֹלָה עֲשִׂי לָךְ יוֹשֶׁבֶת בַּת־מִצְרָיִם כִּי־נֹף לְשַׁמָּה תִהְיֶה וְנִצָּתָה
מֵאֵין יוֹשֵׁב: ס (כ) עֶגְלָה יְפֵה־פִיָּה מִצְרַיִם קֶרֶץ מִצָּפוֹן בָּא בָא: (כא) גַּם־שְׂכִרֶיהָ בְקִרְבָּהּ כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק
כִּי־גַם־הֵמָּה הִפְנוּ נָסוּ יַחְדָּיו לֹא עָמָדוּ כִּי יוֹם אֵידָם בָּא עֲלֵיהֶם עֵת פְּקֻדָּתָם: (כב) קוֹלָהּ כַּנָּחָשׁ יֵלֵךְ
כִּי־בְחַיִל יֵלֵכוּ וּבְקַרְדֳּמוֹת בָּאוּ לָהּ כְּחֹטְבֵי עֵצִים: (כג) כָּרְתוּ יַעְרָהּ נְאֻם־יְהוָה כִּי לֹא יֵחָקֵר כִּי רַבּוּ
מֵאַרְבֶּה וְאֵין לָהֶם מִסְפָּר: (כד) הֹבִישָׁה בַּת־מִצְרָיִם נִתְּנָה בְּיַד עַם־צָפוֹן: (כה) אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי פוֹקֵד אֶל־אָמוֹן מִנֹּא וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם וְעַל־ אֱלֹהֶיהָ וְעַל־מְלָכֶיהָ וְעַל־פַּרְעֹה
וְעַל הַבֹּטְחִים בּוֹ: (כו) וּנְתַתִּים בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד־עֲבָדָיו וְאַחֲרֵי־כֵן
תִּשְׁכֹּן כִּימֵי־קֶדֶם נְאֻם־יְהוָה: ס (כז) וְאַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וְאַל־תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁעֲךָ